

वंशावलि

राजभोगमाला

गुरुं गणपतिं दुर्गां बटुकं शिवमंच्युतम्
ब्रह्माणं गिरिजां लक्ष्मीं वाणीं वन्दे विभूतये
अनाद्यायाखिलाद्याय मायिने गतमायिने
अरूपाय स्वरूपाया शिवाय गुरवे नमः

अथ नेपालिके देवान् प्राहुर्भाव राजभोगमाला ॥
यथाक्रमेण वर्तमानविधौ सकलदुःखार्तजनानां नरेभ्यो शृण्वन्ते
सतीपापानां हरणं हेतुकारणात्तस्माद् ब्राह्मणाधिकारिजनस्य
मुखात्सकलचतुर्वर्णश्रोतारसमुच्चयं भवन्ति ॥ योग्यनित्यं
कित्विषकलौ कृत्यं नाशयति चाश्रद्धायै कुर्वन्ति तेभ्यो जनेभ्यो
गतिं प्राप्नोति भक्तिभावेन ये शृण्वन्त्यथ वा ये पठन्ति गंगादि-
तीर्थस्नानसमफलं प्राप्नुयाद्दिने दिनेस्मरणेन सकलतीर्थदेव-
राजमालावंशावलि संग्रहं कुर्यात् ॥ गणपतिं गुरुचरणारविंदं
स्मृत्वा सर्वेषां जनानां मिलित्वा श्रोतुं योग्यम् ॥

आदौ नेपाले सकलज्ञास्त्रप्रसिद्धादिजुगात् श्रीपशुपति-
नाथ विराजमान भयाका छन्, संछेपले गरि आदिदेविन्को
वर्णनं कहिछ ॥

अव्यक्तेषु भवेत् शृष्टिर्व्यक्ताच्चैव चिनश्यति
अव्यक्तं ब्रह्म तज्ज्ञानं शृष्टिसंहारवर्जितम्

अव्यक्तदेखिन् शृष्टि हन्छ, व्यक्त भयाको जो छन्
तिनको नष्ट हुन्छ ॥ अव्यक्त भन्नु तत्त्वज्ञान हो ॥ सृष्टि-
संहारदेविन् वर्जित भयाका यकै ब्रह्म सत्य हुन् ॥ तनै-
परब्रह्मदेखिन् कारिणी भयाकी प्रकृतिहरू मायाको प्रकाश
हुँदा महत्त्वको उदय भयो ॥ महत्त्वबाट त्रिगुणको
प्रकाश भै आकाशको प्रकाश हुँदा वायुको उत्पत्ति भै वायु-
बाट तेजको उत्पत्ति भयो, तेजदेविन् जलको उत्पत्ति भयो,
जलदेविन् पृथ्वीको उत्पत्ति भयो, ब्रह्मा यकै पृथ्वीमा विष्णु
महेश्वर तीन देवताहरू शृष्टि स्थिति संहारकर्ता हुँदा भयो ॥
शृष्टिकर्ता ब्रह्माबाट शृजना गन्याका पृथ्वीका प्रमाण

पंचाशत्कोटि जोजन विस्तारमध्ये सुमेरु पर्वत चौरासि
सहस्र जोजन उच्चा भयाका, सोह्र सहस्र जोजन पृथ्वीमा
गाडीरह्याको, बिस हजार जोजन उपर विस्तार भयाको,
पद्माकार भयाका पृथ्वीमा अष्टशृंग आदि नाना पर्वतहरू
रह्याका छन् ॥ चतुर्दश भुवनको नाम कहिछ भूलोक
१ भुवरलोक २ स्वर्लोक ३ महर्लोक ४ जनलोक ५ तपलोक
६ सत्यलोक ७ तल अतल सुतल तलातल महातल रसा-
तल पाताल ॥ द्वीप पनि सात छन् जम्बूद्वीप; प्लक्षद्वीप,
शात्मलीद्वीप, पुष्करद्वीप, क्रौंचद्वीप, कुशद्वीप; शाकद्वीप ॥
क्षारसमुद्र आदि सात समुद्रले बेहियाका छन्, सुमेरुकन
चन्द्र सूर्य ग्रहनव आदि तारागणहरू परिक्रम गर्दछन् ॥
सूर्य निमेषभरमा २२०२ दुइहजार दुइसय दुई जोजन
चल्दछन् ॥ सुमेरुका उपर दश दिग्पालका लोक छन् ॥
४००० चारहजार अचल पुरी छन्, ४३००० त्रिचालिस
हजार अष्टपुरी छन्, ५०००० पचास हजार व्योमपुरी छन्,
४६००० अठचालिस हजार लोमपुरी छन्— आकाशप्रमाण-
संख्या ९४६३४६९५७६५९५५२९ नौपद्म अठचालिस निल
चौतिस अर्ब उनहत्तर खर्व सताउन्न कोटि पैसिष्ठि लाख
पंचानव्य हजार पाँच सय येकाइस जोजन छन् ॥

हिमवत्खण्डे सातद्वीपमध्ये उत्तमद्वीप जम्बूद्वीपमध्ये
उत्तम स्थल वाराणसी कह्याका छन् । तस् वाराणसी क्षेत्र-
भन्दा चतुर्गुणले श्रेष्ठ भुक्ति मुक्ति दिव्या पशुपतिक्षेत्रे भनि
शास्त्रमा कहन्छन् ॥ तेस क्षेत्र विषे श्रीपशुपतिनाथ विराज-
मान भयाका छन् ॥ इनै ईश्वरका प्रथम प्रगटको संक्षेप
कहिछ ॥ यो संसार येकार्णव जलामय भयामा चन्द्र सूर्य
नभै अन्धीभूत भयाका कालमा नारायणको र पितामह
ब्रह्माको परस्पर विवाद गर्दाभयो ॥ यो जगत्को कर्ता
पालक हर्ता भै हुं भनि ब्रह्माबाट अहंकार गर्दाभयो,
विष्णुबाट पनि सर्वकर्ता पनि मै हुँ सर्वलोकको पिता पनि मै

यो वंशावलि राष्ट्रिय अभिलेखालयमा रहेको लगत चौथा नं. ३३२ को मड्याएको पुरानो नेपाली कागतमा देवनागरी
लिपिमा लेबिएको पुरानो पुस्तकबाट उद्धित गरिएको छ ।

हुँ सबै भूतमा मैले वास गन्याको छु विश्वरूप पनि आदि-पुरुष पनि मै हुँ भनि परस्पर विवाद हुँदा कालमा ब्रह्मा-विष्णुका दर्प हर्न निमित्त ति दुईका मध्येबाट ज्योतिर्मय लिङ्ग उत्पत्ति हुँदा भया ॥ मूलदेशि ब्रह्म पर्यन्त एकै योतिर्मय अव्यक्त भै प्रकट हुँदा भया ॥ तत्काल विषे ब्रह्मा आग्या गर्दछन्- हे विष्णु, तिमि पातालमा जाई इनका मूलको अन्त गरि आउ, म उर्द्धमार्गमा जाई अन्त गरि आउंछु भन्या ब्रह्माका वचन सुनि विष्णु अर्द्धपातालमा जाई मूलका अन्तको दर्शन गर्न जान्छु भनि जादा भया, ब्रह्मा पनि उर्द्धमा जाई सप्तलोकमाथि गोलोकसम्म पुग्दा-भया तैपनि ज्योतिर्मयको अन्त पाउन सकेनन् । दुवै फर्कि आयापछि विष्णुबाट मूलको अन्त गरि आउन मैले त सकिन तिमिले काहांसम्म पायौ सत्यसङ्ग भन भनि आज्ञा गर्दा ब्रह्मा आज्ञा गर्दछन्- मैले त उर्द्धमार्गमा जाई अन्त पाउन नपत्याया इ कामधेनु बन्धुक केतकी जपापुष्प साछि छन् भनि आज्ञा गर्दा ति साक्षीले वकायर विष्णु अधोमुख गर्दा-भया ॥ उस्ता समयमा अलक्षरूपबाट आकाशवाणि भै यथार्थसङ्ग आज्ञा गरि-असत्य बोलन्या कामधेनुले अर्द्धाङ्ग मुषतिर अपवित्र भै जावस् भन्या श्राप पाया ॥ अरू पुष्पहरूलाई मेरा अर्चनमा नलागोस् निर्माल्यतुल्य होई जावस् भनि श्राप पाया ॥ श्रुष्टिकर्ता भै अपूज्य भै रहनु-पर्ला भन्या श्राप ब्रह्माले पाया ॥

ताहाप्रान्त ज्योतिर्लीग स्तंभ भयाको देशि ब्रह्मा विष्णु दुवैले संसारका कर्ता परमेश्वर रह्याछन् भनि स्त्रोत्र गर्दा शिवशक्तिस्वरूप भै दर्शन दिदा भया ॥ ब्रह्मा विष्णुकन आपना शरीरमा प्रवेश गराया ॥ फेरि प्रकट गराई ब्रह्मा-कन श्रुष्टिका अधिकार दिदाभया ॥ विष्णुकन पनि स्थितिको अधिकार दिदाभया ॥

आदियुगविषये श्री महादेवकन दक्षप्रजापतिले अपमान गन्याको सहन नसकी सतीदेविले प्राण मोचन गर्दा भइन् र देवीका शरीरकन महादेवले बोकि भ्रमण गर्दा समयमा यो पृथ्वीतलविषये देवीका शरीर जाहां जहां पतन भयो तहां तहां पीठरूपी शिवशक्ति योगिनी सहित भै उत्पत्ति हुँदा भया ॥ प्रथम कामरूपी पीठमा गुह्यस्थान पतन भयो र कामक्ष्यादेवी भै गयो । यही क्रमले पृथ्विमा पचास पीठ उत्पत्ति भया र नेपालमध्ये गुह्यस्थान पतन हुदा ॥ श्री गुह्येश्वरी भनिमहापीठ भयो ॥ ॥

नेपालं तु इकारं स्याद् गुदं तत्र तु पार्वति ।

तस्मात् वामस्य मार्गस्य मूलस्थानं तदुच्यते ॥

अस्यार्थः-

इकार वीज भयाका नेपाल जो छन् सो ताहां गुह्यस्थान पतन हुँदा वामाचार प्रशस्त भया, मूलस्थान भनि तस्कन भन्दछन् ।

षट्पञ्चाशत् लक्षमिता भैरव्या भैरवास्तथा
शक्तीनां च सहस्र द्वे पीठानां च शतत्रयम्
चतुर्दशशमसानानि तत्र संनिहितानि च
वक्ष्यमार्गं सिद्धिदानि पीठान्यप्यौ तु तत्र च ॥

सिद्धिदा वैदिकं मन्त्रा तत्र पीठचतुष्टये
तन्मलं यत्र पतितं जातं तु उपपीठकं
नेपालात् पूर्व देशे तत् किरातरूप व्यवस्थितं
त्रिंशत्तत्र सहस्राणि देवयोनिश्च संति हि ।

अस्यार्थः-

५६००००० छपन्न लाख भैरव भैरवी गरि विराजमान छन् ॥ गुप्तिका देवता २००० दुइ हजार छन् ॥ पीठ ३०० तीन सय छन् ॥ मुष्य स्मशान १४ चौघ छन् ॥ दक्षिण मार्गले पूजा गरिन्या पिठ ८ आठ छन् ॥ वैदिक मन्त्रले पूजा गरिन्या पिठ ४ चार छन् ॥ मल जाहां पतन भया ताहां पनि उपपीठ वन्या ॥ नेपालदेशि पूर्व कीरातपर्यन्त देवयोनि गरि ३०००० तिस हजार रह्याका छन् ॥ एस्ता प्रकारसंग देवदेवीका वास हुनाले नेपालमा षरिका रूप उत्पत्ति भै रह्या छन् ॥ अनेत्रमा षरिका रूप उत्पत्ति दुर्लभ छन् ॥ सुमेरुका दक्षिण भागमा जम्बुवृक्ष जम्बुवृक्षद्वीप कहाया ॥ तेस द्वीपमा ९ षण्ड भयाका छन् ॥ नौ षण्ड मध्ये भरतषण्डका मध्येमा नेपालपुरि रह्याको छ ॥ तहां श्री ज्योतिर्लीग पशुपतिकन दिव्य हजार वर्षसम्म देवताहरूले अर्चन गरि रहँदा भया ॥ ताहां उप्रान्त जमराजा आई पुजा गर्दा भया, मुक्ति भुक्ति भै गया ॥ श्री गुह्येश्वरी भवानीबाट श्री महादेवसित आदि शक्ति म हुँ भनि विवाहका इछाले हिमालय पर्वत पिता, मेना माताका गर्भबाट जन्म लिन गइन् र पर्वतराजाले श्रीमहादेवकन पुत्रि पार्वती कन्यादान दी अनेक रत्नसुवर्णादि दाइजो दीकन हिमंतभैरव साथ गरि पठाउंदा भया ॥ आपनु पर्वत भागमा बडो गुप्तले रह्याको पुत्रीकन दाइजो दी पठायाकोयो नेपाल पुरि हो । एसं पुरिमा श्रीपशुपति श्रीपार्वति शिवशक्ति भै मृगस्थलमा आनन्दसित विराजमान भै रहँदा भया । ब्रह्मादि देवताहरूले थाहा पाई पृथ्विमण्डल-विषे आनन्दपुरि यहि नेपालपुरि हो भनि शास्त्रप्रसिद्ध ठहराइकन ब्रह्माका आज्ञाले सबै देवताहरू भाई तपस्या गरि सेवा गर्दा भया ॥ ॥ श्रीपार्वतीका अङ्गदेवि प्रकट भयाका नदि-पूर्व सप्तकौसीकीको नाम श्री पार्वतीले

राख्याको शुभश्रवाद्गर्गा सुनकोसि १ पापघ्न नारायणी
तामाकोसि २ भद्रमति चण्डी दुधकोसि ३ महाप्रभा शिवदूती
अरुण ४ वरदा चामुण्डा वरुण ५ दुखःघ्नी वाराही तमोर
६ श्वेतवाराहि इन्द्रायणि ७ कौसिकि रिषिले तपस्या गरि
कौसिका भनि बोलाया ॥ पश्चिम सप्तगण्डकिका नाम धर्म-
वती महेश्वरी त्रिशूलगण्डकी १ यसोधारा ब्रह्मायणी बुडि-
गण्डकी २ विश्वधारा नारसिंही मस्यादि ३ सित प्रभागंगा
सेतिः रत्नरत्नप्रभा कौमारी काली ४ सोर्णप्रभा वैष्णवी
भैरवि ५ कृष्णप्रभा महाकाली ६ एति नदि श्री पार्वतीका
शरीरदेधी भयाका नदि हुन् ॥ गण्डक रिषिले तपस्या गरि
गण्डकी बोलाया ॥

गंडकी कौशिकी चैव तयोर्मध्ये वरस्थलं । नीलकण्ठ-
देशौ च तयोः पुनस्तथाविधं ॥ नेपाल इति यो ब्रूयाज्ज्ञान-
तोज्ञानतोपि वा ॥ नित्यं कृतेप्यसौ मुक्तस्तत्रैव जायते
पुनः ।

पश्चिम सातगंडकी, पूर्व सातकौसिकी, उत्तर नीलकण्ठे-
श्वर, दक्षिण श्रीनटारभेश्वर यति चारकिल्ला भित्रलाई उत्तम
स्थल भनि नेपालकन जसले जानि ज्ञानले गरि सेवा गन्या
मुक्ति फल पाइयला । अज्ञानले गरि सेवा गरोस्तापनि यसै
जगाभित्र जन्मी पछि उद्धार भैजाला ॥ दुष्ट हिरण्यकसिपु
दैत्यलाई भगवान् नृसिंहबाट मारि प्रह्लाद भक्तकन रक्षा
गरि दैत्यलाई मारिसकी नृसिंह हिमवत् सिषरविषये
विश्राम गर्दा भया ॥ प्रह्लाद पनि सङ्गै थिया ॥ तहां-
बाट मृगेन्द्र सिषरमा जांदा भया ॥ तेहि सिषरबाट नृसिंह
अस्त भै जांदा भया ॥ तेहि स्थानमा वसि प्रह्लादले उग्र
तप सहस्रवर्ष पर्यंत गन्या ॥ ताहां महादेव सन्तुष्ट भै
उचो स्वर गरि हांसता भया ॥ मुखबाट जल प्रवाह भै
गिरिका गह्वरस्थानबाट वहदिभइन् ॥ अतिपुण्य निर्मल
जल हुंदा श्रीमहादेव आज्ञा गर्छन्- हे प्रह्लाद, मेरा वचन-
बाट प्रकट हुनाले एस नदिका नाम वाग्मति नाम भनि
प्रष्यात हुन्याछ ॥ मृगेन्द्ररूपले विष्णुस्थित भयाका हुनाले
वैष्णवक्षेत्र भनि लोकमा भनून् ॥ एसका उर्द्धभागमा
उत्तमस्थानमा शिवलिंग हुनाले शिवपुरि भन्नून् ॥ इ
वाग्मती परमनदीमा स्नान गरि शिवको दर्शन गन्यालाई
जन्म जन्मन्तर गन्याको पापदेषि मुक्त भै जानन् भनि
प्रसन्न भै दर्शन दी अन्तर हुदा भया ॥ ताहांपछि दैत्येन्द्र
प्रह्लाद सन्तुष्ट भै स्वस्थानमा जांदा भया ॥

आहाप्रान्त श्री पशुपतिनाथको ज्योतिलिङ्गकन देवता-
हरूले अर्चन गरिरहाका थिया ॥ ज्योतिलिङ्ग गुप्त भै
जादा देवताहरू स्वस्थानमा जांदा भया ॥ आहाप्रान्त

मृतिकाले छोपिया ॥ उस्ता समयमा कामधेनु आई नित्य-
ज्योतिस्वरूप विराजमान भै आयाका स्थानमा जाथि मृत्तिका
माथी दुग्ध चह्लाउदी थिइन् ॥ देवताहरूले छाडिगयाको
१०००० दशहज्जार वर्षपछि कोई येक म्लेच्छले नित्य
कामधेनुले दुग्ध चह्लायको थाहा पाई तेस थानमा धेरै
मानिस जम्मा भै पनि हेर्दा ज्योतिरूपको दर्शन पाउंदा तन
ज्योतिमा सवै लिन भै गया ॥ यस्ता तरहसङ्ग धर्मदेषिन्
रहित भयाका म्लेक्षहरू ज्योतिरूपको दर्शन पाई लीन भै
गया भन्या षवर ब्रह्माले थाहा पाई आई ज्योतिलिंगमाथी
मणिमयलिंग स्थापना गरि दिदाभया ॥ फेरि उसमाथि
विष्णुबाट इन्द्रनील मणिको लिंगाकार वनाई स्थापना गरि
दिदा भया ॥ वरिपरि सवै इन्द्रादी देवताहरूले स्थापना
गन्या ॥ कस्ता तरहसङ्ग स्थापना गन्या भन्या आपनु तेज
मध्ये एक एक भाग राषि शिवलिंग स्थापना गर्दा भया ॥

यहां उप्रान्त ब्रह्माविष्णुशिवात्मक लिङ्ग भैगया ॥
सवै देवताहरूको आलय पनि भैगया ॥

चतुः षष्ठि लिङ्गाकार तिर्थहरू

यद्वरीका मृगोदकका सङ्गम आर्यतिर्थ छन्, ताहा
अनन्तलिङ्ग संयुक्त छ ॥ श्रीपशुपति ज्योतिरूप विराज-
मान छन्, तहां अनन्त लिङ्ग संयुक्त छन् ॥ कौसिका लिला-
वतिका सङ्गम, दुर्गातिर्थ, श्री कुशेश्वर लिङ्ग, दुमजामा
१ भद्रकौशिको सङ्गम, देवतीर्थ, श्री भीमेश्वर, दोलषामा
२ सुवर्ण कौसिकी सैलवन्निका सङ्गम, सौवर्ण तिर्थ, श्री
काफेश्वर, कापिमा ३ कश्यपतीर्थ, श्री कश्यपेश्वर, मंडनमा
४ हिमश्रवा चन्द्रकान्तिका सङ्गम, कान्तितिर्थ, श्रीफटिकेश्वर,
फटकशिलामा ५ रूपवती भद्रवतीका सङ्गम, उग्रतीर्थ,
स्पृहादतिर्थ, श्रीधनेश्वर, वनेपासंधि ७ पुष्पतिर्थ, श्रीविकटे-
श्वर, सांगामा ८ लिलावति रुद्रप्रभावति सङ्गम, सचित्तिर्थ,
श्रीइन्द्रेश्वर, पनौतिमा ९ लीलावति सुखःश्रवाका संगम,
गन्धर्वतीर्थ, श्री भालेश्वर, विहावरमा १० प्रभावती लिला
साका सङ्गम, सिद्धतीर्थ, श्रीगुप्तेश्वर, फूलचोकडांडामा ११
मनमति सरस्वतीका सङ्गम, रुद्रतीर्थ, श्रीनीलेश्वर, लेलेमा
१२ मनश्रीतिर्थ, चंपकेश्वर, लेलेमा १३ प्रभावती सरस्वतीका
सङ्गम, प्रभावतीर्थ, श्री रामेश्वर, प्रभावतितीरमा १४
वैतरनि घर्घराका सङ्गममा, कालतीर्थ, श्री कालेश्वर,
मृगुचोमा १५ ब्रह्मतीर्थ, श्रीनटारभेश्वर, डातलाचो (चित-
लाड) मा १६ परमगङ्गा, रुद्रतीर्थ, श्रीउहालकेश्वर, फर्पिडमा
१७ वाग्मती गौपति सङ्गम, व्याघ्रतीर्थ, सिषरिणि तिर्थ,
श्रीमोपालेश्वर, फर्पिडमा १८ चन्द्रकान्ति नदि सङ्गम,
ब्रह्मतिर्थ, श्रीचम्पकेश्वर, चितलाडमा १९ चित्रकान्ति

सुवर्णनदी सङ्गम, सुवर्णतिर्थ, श्री उन्मत्तेश्वर, तिष्टुडमा २० रत्नकान्ति सुवर्णप्रभा सङ्गम, नदीतिर्थ, श्रीनन्दिकेश्वर २१ रत्नकान्ति नदी तीर्थ, गोतिर्थ, श्री गोपुरेश्वर, कुञ्जामा २२ रेचिकारेतोवति सङ्गम, भद्रतिर्थ, व्योम परवत, नारद-तीर्थ, श्री पाण्डुकेश्वर, पाल्हुमा २३ गालवतीर्थ, श्रीकुटेश्वर, आग्रिगाउँमा २४ सक्रवति भानुवति सङ्गम, असित तीर्थ, श्री असितेश्वर, माहादेउव्यांसिमा २५ सिप्रा सैत्या त्रिशूल-गङ्गा सङ्गम, भैरवतीर्थ, श्री भैरवेश्वर, नुवाकोटमा २६ ब्रह्मपूजा ब्रह्मपत्तिका सङ्गम, ब्रह्मतिर्थ श्री ब्रह्मेश्वर, कवि-लासमा २७ चन्द्रद्विपित्ति सिद्धद्रवका सङ्गम, स्कन्द तीर्थ, श्रीकार्तिकेश्वर, यतागुमा २८ जेष्ठिला विसोका सङ्गम, नारसिंहतिर्थ, वागद्वारतिर्थ, ब्रह्मतिर्थ, सुदरिजोर, सतरुद्रे-श्वर, शिवपुरिमा २९ आकाशगङ्गातीर्थ, श्रीकेश्वर, गागलमा ३० मणिचूडकुण्डतीर्थ, श्रीमणिचूडेश्वर ३१ योग गङ्गातीर्थ, श्री योगेश्वर, सांघुमा ३२ नारायणनदी वर्णतीर्थ, श्रीरत्न-वती नारायणीका सङ्गम, योगतीर्थ, ज्योतिर्लीगेश्वर, सांघुमा ३४ रत्नहृदतीर्थ, श्रीरत्नचूडेश्वर, महादेवपोषरिमा ३५ वीरनदीतीर्थ, श्री वागीश्वर, (वागेश्वरीमा) ३६ संषकुण्डतीर्थ, श्री कीलेश्वर, चांगुमा ३७ भद्रनदी वीरानदि सङ्गम, वीरभद्रतीर्थ, श्री वाल्मीकेश्वर, भक्तपूरमा ३८ भद्रतीर्थ, श्री मङ्गलेश्वर, भक्तपूरमा ३९ विमलोदक गङ्गातीर्थ, श्री विमलेश्वर, सिपाडोलमा ४० ऋषितिर्थ, श्री अनन्त-लिङ्गेश्वर, अनन्तलिङ्ग गाउँमा ४१ वृद्धगङ्गातिर्थ, श्री विश्वरूपेश्वर ४२ पद्मनदि कोष गङ्गाका सङ्गम, सोमतिर्थ, श्री सोमेश्वर ४३ गोश्रृंगचक्रवर्ति सङ्गम, गोश्रृंगतिर्थ, श्री गोभ्राटेश्वर, गोदावरीमा ४४ सिंहसतीर्थ, कुण्डल श्रीश्रृंगेश्वर, सुनागुठिमा ४५ मुनिकुण्ड तिर्थ, श्रीत्रिलिङ्गेश्वर, पाटनमा ४६ उदककुण्ड तिर्थ, कुपितेश्वर, पाटनमा ४७ गौरिकुण्डतीर्थ नागहृदतीर्थ, सर्वेश्वर, कुम्भेश्वर, पाटनमा ४८ रुद्रतीर्थ तक्षकहृद कर्कोटकहृद, औसदिनदि, सौवर्ण-नदि, मातातीर्थ, मीनतिर्थ, श्री गोलोकेश्वर, किर्तिपूर संधि ४९ भस्मगङ्गा नवधारा सङ्गम, भस्मतीर्थ, स्वर्णधारानदि नीसक्रदीप्ती, भस्मगङ्गा संगम, लिंगतिर्थ, चन्द्रद्वीपित्ति कनषल तिर्थ, इंद्रहृद, नन्दीनदि, चन्द्रप्रभातेश्वर ५० नन्दितिर्थ यक्ष्यतिर्थ उसीरतिर्थ, श्रीयक्ष्येश्वर, चांगुमा ५१ पिडारक तिर्थ, श्रीचण्डिकेश्वर, टोषामा ५२ यष्ठिला धर्मगङ्गा संगम, धर्मतिर्थ, श्रीधर्मेश्वर, चपलिगाउँमा ५३ वाग्मति चन्द्रभागा सङ्गम, पितामहीतिर्थ गोकर्णेश्वर, गोकर्णमा ५४ वाग्मति मनमति रुद्रधारा संगम, संषमूलतिर्थ, श्रीकोटेश्वर, पाटनमा ५५ वाणगङ्गातीर्थ, श्रीवागेश्वर, वाणेश्वरटारमा ५६ मयूरतीर्थ, श्रीज्ञानेश्वर, चलानमा

५७ ज्ञानकुपतीर्थ, श्रीपर्वतेश्वर कैलाशमा ५८ वाग्मति जलेश्वरतिर्थ, श्रीजलेश्वरी, गुह्येश्वरि घाटपा ५९ गुह्य-श्वरितीर्थ पशुकुण्ड र गुफा, ब्रह्मोदय तिर्थ, सुन्दरतिर्थ, स्कन्दकुण्ड, सुलोदभङ्गतीर्थ, भृगुकन्द ब्रह्मभेदतीर्थ, अगस्ति-कुण्ड ब्रह्मदीप तीर्थ, सप्तऋषितिर्थ, पशुयोनितीर्थ, योगकुण्ड, यज्ञकुण्ड, सोरणधारा नदि, कासोदक तिर्थ, श्रीगुह्येश्वर, श्रीगुह्येश्वरीमा ६० रुद्रसहस्रतीर्थ, श्रीकिरातेश्वर, गौरी-घाटमा ६१ भस्मगङ्गा कुण्डतीर्थ, श्रीभस्मेश्वर, वल्लालानेरा ६२ ज्ञानतीर्थ, श्रीभुवनेश्वर, देउपाटनमा ६३ रुद्रस्नानोदक तिर्थ, श्रीरुद्रगारेश्वर, गौरिघाटमा ६४ ॥ इति चतुर्षष्टिलिंगतिर्थ ॥

यतिचतुषष्टि लिंगे आवर्णं गराई श्रीपशुपतिनाथ विराजमान भयाका छन् ॥ अरू शिर्वालिंगहरू ग्रहेश्वर लिङ्ग सप्तऋषि लिङ्ग आदि गरी उपलिंग २३२ छन् ॥ वाग्मतिका कुण्ड ८९ तीर्थ छन् ॥ विष्णुमतिका तिर्थ २१ छन् ॥ मनमतिका तिर्थ ६४ छन् ॥ इ सब नदि गंगा तिर्थ कुण्डहरूको मेला भरि यात्राकन गरि धेरै देवताहरू उद्धार भै गयो ॥

ज्योतिरूपसमं लिंगं वाग्मतिसदृशी नदी ॥

गुह्येश्वरीसमो पीठो नास्ति ब्रह्माण्डमण्डले ॥

ज्योतिरूपसम शिर्वालिंग वाग्मती समनदी गुह्येश्वरी समपीठ ब्रह्माण्डमण्डलमा छैनन् भनि शास्त्रमा कहन्छन् । वल्लाला पनी आफना गणले युक्त भै भुक्तिमुक्ति फल भक्तकन दी विराजमान भै रह्याका छन् ॥ काँचिका राजाले श्री पशुपतिका छेत्रका वर्णन् सुनि आफनु पुत्रहरूकन राज्या-भिषेक दी बुद्धिक्षेम मन्त्रीका वचन सुनि नेमुनि ऋषिका आश्रममा मणिचूड पर्वतमा तपस्या गरि श्रीवज्रयोगिनी-कन प्रसन्न गराई वैशालाधिप नाम वर पाई विशालनगर जितिरहंदा एक कोहि दीनका रातृविषे श्लेष्मांतक वनमा नानाप्रकारका वाजावाद्य सुनि मन्त्रीले सहित राजा खड्ग चर्म धरी निस्कंदा श्लेष्मांतक वनमा वननिकट घोर दिक्पाल भैरवको मूर्ति देषि कम्पमान भै फर्कि मार्कण्डे मुनिश्वरसंग विस्तार विन्ति गर्दा मुनिश्वरबाट आज्ञा भयो- हेराजन् यो शब्द सुवर्णपुरिमा पशुपतिनाथकन देवता लोकहरूले पुजा गर्दाको शब्द हो भन्दा राजाले दर्शन गर्न-कन बहुते इच्छा गरि जांदा देवलोकेले भित्र छिनं नदिंदा श्री धर्मेश्वर नउ मास तपस्या गरि सक्दा ईश्वर प्रसन्न भै हे ! राजन्, पशुपतिनाथको दर्शन गर्न इच्छा भयो, गुह्येश्वरीका तपस्या गर तव तत्रो मनोरथ पूर्ण होला ॥ आजदेषि तत्रो नाम धर्मदत्त भयो भनि वरदान पाई

महाकष्टले गुह्येश्वरिमा गै द्वारदेवताकन प्रसन्न गरि भित्र जाई कार्तिक शुक्ल प्रतिपदाका दिन आपना रक्तले तर्पण गरि तपस्या गर्दा इश्वर प्रसन्न भै खड्गदान वरदान पाई इश्वरी दाहीन हुँदा खड्ग हातमा ली मन्त्री र पुत्रादि सहित भै देवलोकसंग कल्लोल युद्ध गरि जिती पशुपतिनाथको दर्शन गरि १००० वर्ष पर्यंत विशालनगरादि राज्य भोग गरि रहदा देवलोकहरू महाकष्टले राज्य भग्न भै रहदा नारदका वाक्य सुनी काशी विश्वेश्वरमा जाई तप गर्दा विश्वेश्वर प्रसन्न भै विश्वेश्वर सहित गुप्तले पशुपतिपुरमा आई विश्वेश्वरले श्रीपशुपतिनाथकन दर्शन गरि वत्तिमा वत्ति मिलाया झैं एकत्र भै लीन भै रहदा भया ॥ देवताहरूले पनि अधिका रितले सिद्धाचल पर्वतमा बस्दा भया ॥ यहाँपछि नारदमुनि धर्मदत्त राजाकहाँ जाई— हेराजन् फेरि पशुपतिनाथकन इन्द्रादिदेवताहरूले आवृत्ति गरि रहदाका छन् भन्दा धर्मदत्त राजा रिसाई युद्ध गरि देवलोककन देषाह पनं पनि नदी रहदा एक दिन ईद्रले शनिश्वरादि ५ उग्र ग्रह पठाई धर्मदत्त राजका प्रजाहरूकन दुःख दिन जाउ भनि पठाउंदा हुकुममाफिक जाई सत्यवतीपुरिमा सत्य वात नगरि ढोका भित्र पस्न लाग्दा धर्मबाट— हे दुष्ट ग्रहहरू सत्यवतीपुरिभित्र तिमिहरू क्यान पस्दछौ एसपुरिमा पापि कोहि छैनन् सो निमित्त तिमिहरूकन भित्र पठाउंदौन भनि भन्दा ग्रहहरूले वल गर्न नसकी सर्ववृत्तान्त देवराज संग विति गर्दा ईन्द्र रिसाई धर्मदत्त राजाको धर्म नष्ट नगरि सुख पाउन्या छैन भनि मधुश्रवा नाम ब्राह्मणभेष गरि ढोकाभित्र पसि राजगृहमा जाई अपूर्व कोहि एकजातका रत्नमाला राजारानिकन नजर गराउंदा रानिका चित्त गडि राजासंग यो रत्नमाला ली देउ भनि बहुते इक्षा गरि वित्ति गर्दा राजाले ब्राह्मणसंग मोल सोढा ब्राह्मणले हेराजन् यो मोल हजुरसंग विति गर्नु हुदैन, जो लिन्यासङ्ग येकांत गर्न पाया मोल भन्दा हु भनि वित्ति गर्दा राजाबाट लौ भनि रानिका घोषिभित्र पठाइदिया ॥ यहाँ रानिबाट मोल सोढा—विश्वास कवोलि ब्राह्मणले—हेरानि यो रत्नमालाका मोल तिमिसंग एकवार संभोग हो मन्जुर भया रत्नमाला लिनुहोला नभया फिर्ता गरि देउ भन्दा एति रानिले रत्नमाला बहुते चित्त गरि विस्मय भै रहदा सषीले हेरानि विस्मय गर्नु केही पर्दन रत्नमाला लिनुहोला भन्दा रानिले रत्नमालाका लोभले लौ भन्दा ब्राह्मणरूप इन्द्रले रानि—प्रसङ्ग गरि रत्नमाला दी चाडै त्रासमान भै भागी पशुपतिका निकटमा गै देवलोककन जनाई फेरि धर्मदत्त राजासङ्ग सात दिनसम्म जुद्ध गर्दा धर्मच्युत हुंदा धर्मदत्त राजाका पुत्रहरूकन

गणेश रिशाई मारिदिदा धर्मदत्त रिसाई अधि सरि जुद्ध गर्दा जोगिनी प्रत्यक्ष भै गणेशहरूकन बुझाया—हेपुत्र धर्मदत्त राजासङ्ग नलड तिनकन ईश्वरिबाट सहस्र वर्ष १००० सम्म राज्य वर प्रसाद भयाको छ, ति शिवभक्त हुन् तिनिसङ्ग क्षमा गर भनि बुझाई लग्या ॥

यहा उप्रान्त धर्मदत्त राजाले देवताहरूकन दुःख दियाको सहन नसकी पशुपतिका शरणमा जादा पशुपतिनाथबाट कालि प्रतक्ष भै धर्मदत्त राजासंग जुद्ध गर्न लाग्दा कैलासबाट १०००० सूर्यका तेज भयाका जस्ता विमानल्याइ कैलासमा लैजानु भनि हुकुम हुदा प्रथम गणहरूले धर्मदत्त राजाकन संकरका हुकुम माफिक वित्ति गन्या—हे राजन् धन्य २ तिम्रा भाग्य, कोटिजन्मका पुन्यका वलले कैलासधाम पाइन्छ सो निमित्त हजुर विमान चढनुहवस् यो युद्ध छाड । धन्य २ वीर हजुर हुनुहुन्छ भन्दा धर्मदत्त राजाले—हेदूत तिमिहरू क्या भन्दछौ यो संसारमण्डलमा पशुपतिनाथका स्थान छाडि कैलास को आउंछ वाग्मतिका अमृत पिः पशुपतिनाथसङ्ग वसनु पाउंज्याल कैलासको क्या सौख्य छ म ता पशुपतिनाथकन छाडि आउन्या छैन भनि जिदि गर्दा दूतहरूले अनेक प्रकारसंग बुझाउंदा राजाले आपना सहरका प्रजासमेत आउन पाया मात्र आउंला भन्दा दूतहरूले लौ भनि राजा धर्मदत्तका पुत्र वीरकेतु, अश्वकेतु, रत्नकेतु, गात्रकेतु आदि दशपुत्र मैत्रि बुद्धि धेम प्रभृति ब्राह्मण क्षत्रिय वैश्य शूद्र ईसहित सबै परियार प्रजा गैह्र विमानमा चढि पशुपतिनाथ ईश्वरिकन बहुते प्रणाम गरि कैलास धाम विषे आनन्दसित जांदाभया ॥ यहाउप्रान्त देवताहरू फेरि पशुपति पुरिमा अधिका क्रमले रहदा भया ॥

यहाँपछि श्रीविश्वेश्वर पनि पशुपतिनाथका ज्योतिर्लिंगवाट प्रगट भै स्वस्थान काशि क्षेत्रविषे जांदाभया । यहा उप्रान्त केहि कालपछि देवताहरू पनि स्वस्वस्थानविषे जांदाभया ॥ तिथि योग संयुक्त भयाका दिनमा मेला गर्दै स्वस्थानमा जांदा आउंदा गथ्या ॥ विमलेश्वरका पश्चिम भागमा प्रकाण्डवनमा गुननिधि नाम मुनि थिया ॥ तिनकी स्त्री लिलावती नाम गन्याकि थिइन् ॥ इनका पुत्र प्राणनाथ बालक एक दिन खेलन जादा लोटि मन्या र उनका बावाले काषमा ली अद्यापि येस वनमा वावु रहि छोरो मन्या रित थियेन भनि सोक गरि अनाथको नाथ श्रीपशुपतिनाथ उनैसंग किन्याद जानुपन्यो भनि मृतक बालककन बोकी गया ॥ रिष्याश्रमका मुनिहरू पनि साथै आयाका थिया ॥ पशुपतिका दक्षिणद्वारमा मृतककन राषि तेस्

बालकलाई संस्कार गरि यहि अग्निमा प्रवेश गरि मरुं भनि धर्ना दी वस्या । सात दिन व्यतित भयापछि पशु-पतिनाथबाट क्या कारण यस्तो भयाको रहेछ भनि विचारमा ठहराई मैले काशिक्षेत्रबाट नेपालक्षेत्रको महात्म्य गङ्गाका महात्म्य गयापछि पनि बत्तिस हजार ३२००० वर्ष कलिपर्यन्त वागमतिको माहात्म्य रहन्या छ गङ्गा भन्दा चतुर्गुण उत्तम स्थान हो भनि अति प्रेम मानि नेपालमा आउदा मेरा पुत्र गणेशकन साथ ह्याउन विस्व्या ॥ आफु प्रगट हुन निमित्त मुनिको पुत्रकन मारि एस्तो विघ्न गन्याको रहेछ । आफु नेपालका प्रकाण्ड वनमा आई लुकि रह्याको रहेछ भनि अन्तर्ज्यामी इश्वरबाट विवेक गरि पशुपतिका लिंगबाट इश्वर प्रगट भै दर्शन दिदाभया ॥

मुनिगणहरू रोमांच भै अतिआनन्द मानि दर्शन गर्दाभया ॥ तहां उप्रान्त मुनिका पुत्र मन्याको कारण आग्या गरि सुनाई अव तिमिहरू वही जाई गणेशको स्तुति गर र तव यो बालक फेरि जिउन्याछ मेरा पुत्र काहां होला भनीला त नेपालभूमिमा पैल्ले सूर्य उदय हुंदा जाहां किरण लाग्ला उसै ठाउँ मेरा पुत्र होला भनि आज्ञा प्रसन्न भै अन्तरध्यान भया र मुनिले बालककन पीठमा राषी आफ्ना आश्रममा गै उपवास गरि रातभर जागी वस्या । जव सूर्य उदय भयो पैल्ले किरण लाग्याको ठाउँमा जाई श्री गणेशको स्तोत्र गन्या ॥ ताहां उप्रान्त पहाड फोरि श्री गणेश प्रसन्न भै प्रकट हुंदा भया ॥ प्रणाम गरि अन्जलि वांधि रह्याका मुनिहरूकन देषि—हे गुणनिधि, सुन तेरा बालकन जियाई दिउंला केहि संका नगर भनि बोध दी आज्ञा गर्दाभया ॥ अमृतलताको रस शिकि मुख नाक आंषा कानमा रस पियाईदेउ ॥

पुष्यार्कयोगमाश्रित्य गुडुचीमूलमाहरेत् ।

मन्त्रयुक्तजलैः पेयं मृतो मृत्युहरं भवेत् ॥

यति वचन गुणनिधिले मुनि अमृतलताको रस शिकी पिलाई दिया । उसै वषत बालक सुत्याका जागी आया झै जागी उठ्दा गुणनिधि प्रभृति सब मुनिहरू अतिहर्ष मानि जय शब्द गरिकन पुजा स्तोत्रादि गर्दा गणेश प्रसन्न भै वरं बूहिं भनि आज्ञा गर्दा भया ॥ मुनिहरूबाट व्रिन्ति गन्या—हे गणनाथ हामि क्या वर मागु हामिलाई केहि चाहि—दैन । हाम्रा अभिलाषा क्या हो भन्नु होला त हजुर सदा यस थानमा उन्नचास गणेश गणसहित विराजमान हुनुहोला भनि व्रिन्ति गर्दा श्री गणेश प्रसन्न भै म पैल्ले सूर्यका किरण लाग्या थानमा हुनाले मेरा नाम सूर्यविनायक भनि मङ्गलचौथिका दिन जसले दर्शन गर्ला उसलाई

सर्वविघ्नहरण होला भनि उसै स्थानमा प्रवेश गरि अन्तर्धान भै गया ॥ ति मुनिहरू चंपा नदिमा जाइ स्नान गरि सर्वमः गरि सिर्वालग स्थापना गर्न ठहराई गणेश-संधि इशान कोनामा जिवनाथेश्वर शिव स्थापना गरि फेरि येक गणेश स्थापना गरि फेरि येक गणेश स्थापना गर्नुर्वा हो भनि सूर्यविनायकका उत्तरभागमा नदीतिर मङ्गल गणेश स्थापना गन्या ॥ ति गणेशसंग मङ्गलतिर्थ भयो येस तीर्थमा स्नान गरि मङ्गल गणेशको दर्शन जसले गर्ला उसलाई मङ्गल होला ॥

दोलागिरि नाम पर्वत विषयक ठुलो चम्पकवृक्ष थिया ॥ तहां गरुडध्वज नारायण गुप्तसंग रह्याका थिया ॥ तन्का नामले स्मरणले विष पनि निर्विष भै जान्छ ॥ तेस स्थल विषे येक कोहि सुदर्शन नाम ब्राह्मण सुचि नेममा रह्याका क्रोधि थिया ॥ तन्का एक कपिला धेनु कामधेनु तुल्यका थिइन् ॥ तन्का दुग्धले मुनि हव्यकव्यादि देवता अर्चन गर्दथ्या ॥ तनका एकै कपिला चम्पकवृक्षमनि रहन्थिन् ॥ कोइ सुन्दर पुरुष चम्पावृक्षबाट वाहिर निस्कि धेनुको दुग्ध पान गरि चम्पावृक्षमा गुप्त भै रहन्थ्या ॥ तेस धेनु चम्पकवृक्षमा जान्थिन् ॥ ति पुरुषले क्षीर पान गर्दथ्या । मुनिलाई कपिलाले दुद नदियाको सात दिन भै गयापछि मुनि रिसाई यो कपिलागाईका दुद हव्य निमित्त राध्याको जसले पान गन्यो तेस दुर्बुद्धि भयाकाको सिर-छेदन नगरि छाडन्या छैन भनि ति तपस्वि विस्तारसङ्ग कपिलापछि लागी गै लुकी रह्या ॥ कपिला चम्पकवृक्ष मनि पुग्दा चम्पकवृक्षबाट वाहिर निस्की कपिलाको दुद पान गर्न लाग्या ॥ दुद पीउंदै थिया उस्तै विचमा ती तपस्वीले तेस पुरुषमाथि बहुतै कुपित भै खड्गले प्रहार गरि शिरछेदन गन्या ॥ उसै क्षणमा ति पुरुष शंख चक्र गदा पद्म धारि गरुडमा सवार भयाका सीर मात्र नभयाका देषिया र मुनि बहुत विषाद मानि पूर्वजन्ममा मैले क्या पाप गन्याको रह्याछ र एस्तो अपराध मेरा हस्तबाट भयो भनि बारंबार धिक्कार गरि मुच्छित भया ॥ फेरि चेष्ठा भै फेरि उस्तै गरि देहान्त प्रायश्चित्त गरुं भनि मर्न आट्दा श्री नारायणबाट नडराउ नडराउ वढीयै गन्यो तिमिले विषाद मान्नु पदैन भय छोडि वर पनि भाग भनि आज्ञा प्रसन्न गन्या—हे मुनि सुन चन्द्र दैत्य सङ्ग युद्ध हुंदाको कारण कहन्छु भनि प्रसन्न हुदा मुनिले व्रिन्ति गन्या—हे नारायण, प्रभु जसकन वडा वडा युद्धमा कसैले पनि यक रौं पनि पतन गराउन सकतैनथ्या उस्ता नारायणको त शिर छेदन गर्नुर्वा अपराधिलाई तेहि चक्रले प्रहार गरि मार भनि व्रिन्ति गर्दा श्री नारायणबाट

आज्ञा गर्दा भया —हे मुनि सुन पूर्वकालमा चन्द्रदैत्यसंग जुद्ध हुंदा समये उसका सुहृद सुमति नाम ब्राह्मण प्रसुराम सित धनुर्विद्या सिक्क्याका सुक्राचार्यसित अस्त्र विद्या सिक्क्या का उसङ्ग रणभूमिमा जुद्ध हुंदा मैले प्रहार गन्याका सस्त्रले उसको प्राण मुक्त भयो र शुक्राचार्यको अति प्रेम सिष्य हुनाले रण भूमिमा आई मलाई —हे विष्णु, मेरा शिष्य सुमति द्विजकन तिमिले मान्यौ त यसै सुमतिका वंसका द्विजहातबाट तम्प्रो सिर छिन्न होइजावस् भनि श्राप दिया ॥ हे मुने सोहि कारण तिम्रा हातबाट यस्तो हुन गयाको हो यसमा केहि सन्देह मान्नु पर्दैन अब यस थानमा छिन्नसिर मै वास गरूला मेरा पुजाहारि भै मलाई अर्चन गर भनि अन्तर्धान भया ॥

इने गरुडनारायणका प्रभाव गरुडले नाग लैजांदा नेपाल भूमिका मनुष्यकन दृष्टि गराई लैजान्छन् भनि भन्दछन् ॥ चण्डदानवसङ्ग युद्ध हुंदा श्री नारायणबाट सुमति नाम ब्राह्मण सस्त्र अस्त्र विद्या जान्याकन जुद्धमा मादी सुक्राचार्यले नारायणकन श्राप दिया र अच्युतकन ब्रह्महत्या लाग्यापछि इन्द्रादि देवताकन चंड दैत्य बहुतै रिशाइ दुःख दिया र देवताहरू ब्रह्माका सरणमा जांदा देवताहरूका दुःख देषि कृपा गरि उपदेश दिंदा भया ॥ हे देव, श्लेषमान्तक वनका पुर्व भागमा रक्तचन्दनका वनदेवी चम्पावृक्षमा रह्याकी छन् तनका सरणमा जाउ र तिमिहरूको जय होला भन्या उपदेश पाया र देवताहरू पहिले वाग्मतिमा स्नान गरि श्रीपशुपतिप्रभुको दर्शन गन्या ॥ गुह्येश्वरी, गोकर्णेश्वर, वज्रयोगिनी, डोलागिरि विषे गरुडनारायण, वागीश्वर यति देवताहरूको दर्शन गरि चांडै जगदंविका शरणमा जाई स्तुति गरि रहंदा भया र चम्पकवृक्षबाट प्रगट भइन् ॥ सवैले दर्शन पाई पूजा मान्य स्तुति गर्दा इश्वरि सन्तुष्ट हुंदा उसै वषत कोलाहल शब्द भयो ॥ देवताहरू देवीका सरणमा गया भन्या षबर नारदले चंडदैत्यलाई षवर कहन जांदा चण्डले दैत्य जम्मा गरि आइपुग्यो र देवताहरूले इश्वरिका चरणमा शरण गरि तांहां रहन नसकी इन्द्रादि देवता मयूर हंस आदि नानापक्षि स्वरूपमा प्रवेश गरि लुकीरहंदा भया ॥ भगवती पनि चम्पकवृक्षका अन्तरमा प्रवेश गर्दि भइन् ॥ चंडदैत्य सैन्यसहित गरि चम्पकवृक्ष समीप पुग्दा देवताहरू कोहि देषियेनन् र षड्गले चम्पकवृक्षमा प्रहार गन्यो र इश्वरि प्रकट हुंदिभइन् ॥ अष्टभुजामा आयुधले सहित कोटि सूर्यसमप्रभा गरि सिंह चढ्याकी महादेवीकन दैत्यले अत्यन्त सुन्दरी देषि शस्त्रादिको प्रहार नगरि अति सुन्दरी नारि हुंन् भन्या बुद्धि गरि रह्याको दानवलाई देषि हुंकार

गर्दिभइन् ॥ तहापछि महाघोर संग्राम भयो ॥ चण्डदैत्यले केहि प्रकारसङ्ग पनि देविलाइ जय गर्न नसकी आफु वलहीन भयाको देषि केहि प्रश्न गर्न लाग्यो ॥ हे देवि तिमिकन मैले देवताहरूकन अनुग्रहनिमित्त वस्याकी मैले जान्या ॥ तव जाहांसम्म स्नान गरि शिवलिङ्ग स्थापना गरि नसकंज्याल तिमिले मसङ्ग युद्ध नगर्नु भनि जुद्ध थापि शिर्वालिग स्थापना गरि चंडेश्वर भनि नाम राषि सक्क्याप्राप्त फेरि युद्ध गर्दा दानवले प्रहार गन्याको शस्त्रहरू व्यर्थ हुंदा चण्डदैत्य बहुतै रिसाई मुष्टि बांधि जाइ लाग्यो ॥ आफुमाथि आईलाग्याको देषि देवताहरूको दुर्जय परमशत्रु भयाको दानवलाई त्रिशूलले हृदयमा भेदी पृथ्वीमा लोटाउंदिभइन् ॥ पृथ्वी जल वायु सुस्थिर संग वहंदाभया ॥ शिर्वालिग स्थापना गन्याका पुण्यले चण्डदैत्यका देहदेषि तेजरूप निस्क देवीका सरीरमा लीन भयो ॥ एस्ता तरहसंग चंडासुर वध गरि भक्तकन हित निमित्त तहि विराजमान हुंदिभइन् ॥ चंडासुरवध गन्याको वैशाषका पूर्णमाको दिनमा हो यसै माहापर्वकादिन चंडेश्वरिका जात्रा गरि जसले दर्शन गर्ला तसकन स्वर्ग प्राप्त होला ॥ चण्डासुरलाई वध गन्याको देषि देवताहरू अतिहर्षमान भै पछि रूप छाडि आई चंडेश्वरिकन नानाविध पूजा गन्या ॥ इश्वरि तहि विराजमान हुन्या छन् भनि जानि यो परम दुर्लभ क्षेत्र भनि इन्द्रादि देवताहरूले आफना आफना नामले गरि इंद्रेश्वरि प्रभृति शिर्वालिग स्थापना गरि महात्मे बढाई देवताहरू स्वस्थानमा जांदा भया ॥

वाल्मीकी नामा मुनिले रामायण कथाहा वनाउन निश्रय गरि नारद मुनिसंग प्रश्न गर्दा भया ॥ कुन स्थानमा वसि काव्य कार्य गर्न उत्तम छ, कुन स्थानमा वाग्बिभुति वृद्धि मनको स्थिरता हुन्छ, ताहां जाई रामायण नाम काव्य वनाउंदा हुं भन्दा नारद मुनिले आज्ञा गर्छन्—हे मुनि सुन, नेपाल क्षेत्र विषे दोलागिरिका आग्नेय भागमा विराभद्रा नदिका संगममा अतिरमनीय स्थल छ ॥ तेसै स्थानमा जाई रामायण नाम काव्य लोककन गतिदायक ग्रन्थ वनाया वढियाहोला भन्या उपदेश पाई स्वस्थानमा जाई ग्रन्थ वनाउंदा भया ॥

अधि रामचन्द्रबाट सागर पार गर्दा सेतुबन्धनलाई लग्याको पर्वत यहि विरभद्रा सङ्गममा पुगी विश्राम गरि जलपान गरि शिर्वालिग स्थापना गरि हनुमान शिघ्रले गरि जांदाभया र हनुमत्तिथं भनि वडो उत्तम फलदायक भै प्रख्यात हुन गयो ॥ यसै क्षेत्रमा वसि रामायण काव्य सम्पूर्ण गरि विधिपूर्वक वाल्मीकेश्वर भनि शिव स्थापना गन्या ॥ आषाढ पूर्णमासीका दिन जसले वाल्मीकेश्वरको

दर्शन भक्ति युक्त गर्ला अक्षय स्वर्गवास होला ॥ पंचासत् पीठ मध्ये नेपाल भूमिका उद्यान नाम पीठमा सतीदेवीका पृष्ठका अस्थिपातको स्थानमा त्रिपुरसुन्दरी नाम गन्याकी देवी संसुष्कोदरि नाम योगिनी भैरवेश्वर नाम शिर्बालिग उत्पत्ति भै मनुष्यकन मोक्ष दिव्या स्थान भै गया ॥ यसै पिठमा तीलमाधव भनी प्रख्यात हुनगया ।

एक धर्मदत्त नाम वनियां सदै वस्तु वोकी ग्राम ग्राम डुली वेचदथ्यो ॥ एक दीन मक्रसंक्रांतिका दीन उद्यान पीठ आई वसि तिल वेचन लागिरेह्याको थियो ॥ तिल वेचदा २ घेरै मानिसले किनि लैजादा पनि अक्षय तील भै रहंदा वडो आश्चर्य मानि तिलको रास पनसाई हेर्दा नारायणका मूर्तिकन देषि वारं वार दर्शन गर्दा तेस वनियां माधव विषे लिन भै गया ॥ ताहाप्रांत तीलमाधव भनि प्रख्यात हुनगयो ॥ मक्रसंक्रांतिका दिन जसले तील-माधवकन गोदुग्ध चढाई दर्शन गर्ला तसको मनोरथ पूर्ण होला । इ तिलमाधव भक्तपूरका हुन् ॥

पूर्वकालमा श्रीपशुपतिनाथकन ब्रह्मा विष्णु रुद्रादीहरूले नदेषि षोडश हिंडदा समय श्लेषमांतक वन विषे यकलै येक कन्या वस्याकी देषि वहाँ गै सोधनी गर्दा पार्वति भनि चिह्नी भुवनका ईश्वर कहि पनि देषियेन विना सम्भुले जगत्को सोभा छैन ॥ ब्रह्मा विष्णु इन्द्रले अवस्य तिमिलाई थाहा होला तिमिदेषी टाढा हवन भनि विन्ति गर्दा पार्वति आज्ञा गर्छिन्—वाग्मतीका पश्चिम भागमा मृगरूप धरि हर हरिनसंग वसि क्रिडा गर्छन् भन्त्या उपदेश पाई उहि स्थानमा जाई विचार गरि हेर्दा मृगरूपधारि विराजमान गर्नुभयाका हरकन देषि देषनै विन्तिकै ब्रह्मा विष्णु इन्द्र तिनै जना चांडै जाई मृगका शृंगकन वलसंग समात्दा भया ९ सिद्ध तिन टुक्रा भै तिनैका हस्तमा पत्—या । ताहा पछि हरिणेश्वर जो छुन् उफ्री अन्तरिक्ष जांदा भया ॥ ब्रह्मा विष्णु इन्द्रादि प्रभृतिले नानाप्रकारसंग स्तुति गर्दा हरिणेश्वर प्रसन्न भै एस्ता वचनले आग्या गर्दा भया—मेरा मायारूपकन तिमिहरूले पायो ॥ स्वर्गमा आउनको मेरा इक्षा छैन पर्वतराज हिमालयका कुक्षिमा रह्याको ऐस् क्षेत्रमा वाग्मतीका जल धुनि जलले पूर्ण भै नागहृद भनि नाम प्रख्यात हुन्या छ ॥ लोककन दुर्गम भयाका नाना-वृक्षले पूर्ण भै स्वभायमान भै रह्याको तेस थानमा म जाई वास गर्न्याछु ॥ पछिबाट ब्रह्मादेषिन् वर पायाका वाणका-पुत्र महिन्द्रदमन आदि दैत्यहरूले तपका वलले ३०००० तिस हजार वर्ष प्रमाणसम्म भोग गर्न्या छ ॥ सुप्रभा नगरमा राज्य गरिरहंदा समय प्रभावती हर्न गर्न निमित्त

कृष्णपुत्र प्रद्युम्न आई दैत्यलाई वध गर्न्या छ । श्रीकृष्णका बाहुले चक्र प्रहार गरि सेतु विदारण गर्न्याउप्रान्त वाग्मती सुस्थिरसंग वहि जान्याछन् केहि कालपछि मेरा ज्योति लिङ्गमाथी स्थापना गन्याका शिलास्वरूपमाथी सुरभी गाईले दुदको धारा चढाउंदा वाग्मतीतीर षनि हेरदा मेरा चतुर्वक्र मुति प्रगट हुन्या छ ॥ ताहापछि किराती नाम गन्याका धर्मदेषि रहित भयाका म्लेक्षले राज गर्न्या छ ॥ तेस किरातिकन विसाल कुलका क्षेत्री सुर्यवंशका राजाले किरातकन जिति ब्राह्मणका हस्तले गरिकन प्रतिष्ठा गरि पूजामान्य गर्न्या छ ॥ तेसैको राज्य पर्ज्यायिमा बाहिर देश-बाट वोलाई नितिप्रमाण प्रजाकन प्रतिपाल धर्मका स्थिति हुन्या छ । यसैका बंशमा शिशूपालको अवतारले भक्तवर्मण भनि जन्मी जगत्मा ठुलो किर्ती निति चलाउत्ता ॥ धर्मका स्थिति नानाप्रकारसंग गर्ला भनि पञ्चतीर्थका महात्म र पछि हुन्या भविष्य वार्ता र वाग्मतीका पञ्चतीर्थको महात्म्य सुनाउंदा भया ॥ फेरि प्रथम गणले युक्त भै एस वनमा मृगरूप धारणा गरी क्रोडा गर्नको मेरा इच्छा पुग्याको छैन जाहांजाहां मृगरूप धारणा गरि मृगस्थली प्रभृती स्थान सोभा रहन्छ ताहां ताहां पुन्य भूमि भनि जान ॥ मार्ग कृष्ण चतुर्दशी मेरा पृथ तीर्थीमा कृहीछेपन गरि परिक्रम जो गर्ला तसकन परमोत्तम फल प्राप्त होला भनि आज्ञा प्रसन्न हुंदा ब्रह्माले अंजलि जोरि विन्ति गर्दछन्—हे हरणेश्वर हामीहरूका हस्तमा रह्याका शृंगकन कसो गर्न्या हो भनि विन्ति गर्दा, अन्तरिक्षमा विराजमान भयाका परमेश्वरबाट आज्ञा गर्दछन्—हे ? ब्रह्मा विष्णु इन्द्र तिमिहरूका हस्तका मेरा शृंगकन ब्रह्माले आफना हातको शृंग वाग्मति र चन्द्रभागा नदीका तीरमा स्थापना गर्नु गोकर्णेश्वर भनि प्रख्यात हुन्याछ ॥ विष्णुले पातालमा स्थापना गर्नु शृंगेश्वर भनि प्रख्यात हुन्याछ ॥ इन्द्रले अमरावतीमा लैगी स्थापना गर्नु ॥ पछिबाट दानवले हरण गरि लग्यापछि भूमिमा राष्याको स्थानमा लिप्त भै उठाउन नसकदा तेस स्थानमा मेरा शृंग हरणले दक्षिण गोकर्ण भनी प्रख्यात हुन्याछ ॥ एति आज्ञा प्रसन्न भै अन्तरध्यान हुंदाभया ॥ ताहांउप्रान्त ब्रह्मा विष्णु इन्द्रबाट श्रीहरिणेश्वरीका आज्ञा प्रमाण स्थापना गरि स्वस्वस्थानमा जाइ रहंदाभया ॥

केहि कालपछि विश्रवा मुनिका बिर्यले नै, राक्षसीका गर्भबाट जन्म्याका दशग्रीव रावण भाई कुम्भकर्ण विभीषण सहित वावुदेषिन् उपदेश पाइ उत्तर गोकर्णेश्वरमा आइ रावणले आफना सिर छेदन गर्दै धृतमा डुवाउदै जज्ञमा होमदै यस्तो उग्र तप गर्दा प्रसन्न गराई ब्रह्माका मुखबाट

दुर्लभ भयाको वर पाया ॥ तहापछि पृथक् मातृका आफना दाज्यू कुवेरसंग जाई जुद्ध गन्या ॥ जुद्धमा जिति पुष्पक विमान हरण गरि लड्का लग्या ॥ फेरि पृथ्वीकन पनि जित्या, पातालकन पनि जिति अमरावति जाई इन्द्रसंग युद्ध गर्दा रावणका पुत्र मेघनादका मायाबलले देवताहरूकन जिति हरिणेश्वरका शृंग स्थापना गरि राष्याका शिवलिंगकन उषेली राबणले ल्याउंदा बाटामा सांझ पन्यो र संध्या गर्न निमित्त भैमा छाडि संध्या गरिसकी शिवलिंग उठाउन षोडश पृथ्वीमा मिलिजानाले उषेलन नसकी हार मानि ताहीं छाडि लड्का गया ॥ तेहि शिवलिंग विराजमान भयाका स्थानमा दक्षिण गोदावरी भनि प्रख्यात भै गया ॥

अव वागमतिको महात्मे संक्षेपले गरि कहन्छ ॥ मुलशक्तिदेविन् भयाकी संभुका मुषद्वारदेविन् प्रगट भै प्रवाह भयाकी सत्य युगको अन्तमा त्रेता युगको आदिमा प्रकट भयाकी जलरूपी शिवगङ्गा ब्रह्मासरस्वती वागमती गङ्गा हुन् ॥ देवासुर मनुष्यले सेवन गन्याका वारानसीमा मरण भयाकाले जो फल पाउंछन् सो फल वागमतीमा हरिवासरका दिनमा भक्तिजुक्त एक वार स्नान गन्याले पाउंछ ॥ इनै वागमतीका संगमा गोकर्ण सुलांगमति तीर्थ भन्छन् ॥ पशुपतिका जलहरिको निर्माल्यले जाई मिलन्या स्थान छ ॥ आर्याघाट सङ्गममा ब्रह्मोदयतीर्थ आर्यादेविले तपण गनले आर्याघाट भनि प्रख्यात भया ॥ तेहि जलेश्वर रह्याका छन् ॥ मनमती र वागमतीका सङ्गम पातालगंगा भोगवती प्रगट हुन्छन् ॥ तसकन रुद्रधारा भनि भन्दछन् ॥ वागमती र विष्णुमतीका संगमा पंचनंद तीर्थ भनि भन्दछन् ॥ वागमती र प्रभावतीका सङ्गम प्रमोद तीर्थ भनि भन्दछन् ॥ इ पांच तीर्थ परमोत्तम छन् ॥ चन्द्रभागादेविन् प्रभावती सङ्गमसम्मलाई पंचकोसि उत्तरकाशी भनि प्रख्यात भयाका छन् ॥ ब्रह्माले मणिचूड पर्वतमाथी हृद वनाई मणिमय लिंगकन स्थापना गरि महादेव आवहन गर्दा महेश्वर प्रसन्न भै दर्शन दिदा हरका शिरोमणिबाट प्रवाह हुनाले मणिमति गङ्गा भनि प्रख्यात भै भुक्तिमुक्तिदायक भै गया ॥

कोहि कालमा नागराजा वासुकौकन गरुडले समाति ल्याउंदा गरुडका हातबाट उम्की वागमती जलमा दवी श्रीपशुपतीका सरणमा गई मनसा वाचा कर्मणाले यकत्र भक्ति गरि सहस्र वर्षसम्म तपस्या गर्दा श्रीपरमेश्वर पशुपतिनाथ प्रसन्न भै आज्ञाप्रसन्न हुंदाभया ॥ यस क्षेत्रमा रहि मेरा द्वारको र निधिको रक्षा गर ॥ प्रथम तिमिलाई नमस्कार नगरि मेरा दर्शन गरोस् तसकन निस्फल हवस्

भन्या वरदान पाई इशान भागमा वास गरि रहदा वासुकीक्षेत्र भनि नेपालमा प्रख्यात हुनगयो ॥ सिद्धाचलका दक्षिणभागमा श्लेषमान्तक नाम नाग रह्याका थिया तनकन पनि गरुडले समाति लैजांदा इश्वरीका संस्मरणले उम्की गरुडका भय नहोस् भनि एकचित्त गरि श्रीपशुपतिनाथका तपस्या गरि रहंदा ईश्वरी प्रसन्न भै वरदान दीदाभया —हे श्लेषमान्तक वासुकीका संगि भै यसै स्थानमा वस पछिबाट तेरा नाम गरि श्लेषमान्तक भनि संसारमा प्रख्यात होला भन्या वर पाई रह्याका छन् ॥

श्वेतकापुरी नाम नगरीमा सुर्यकेतु राजा थिया ॥ मिथिलाका अधिपति हंसध्वज नाम राजा बलवान पराक्रमि थिया र सुर्यकेतुसंग जुद्ध गरि श्वेतकापुरीबाट निकाल्यापछि दुःखीत भै वसिरह्याका थिया ॥ एक दीन नारदसंग भेट भयो र उनसंग अव मैले कुन स्थानमा वरस्थाहो भनि आफनु दुःख सब विति गर्दा नारद आज्ञा गर्दछन्,—हे नृप सुन, मृगेन्द्रसिंघर नाम शिवपुरि पर्वत जहांबाट वागमती प्रकट भयाकी छन् तहीं जाइ वास गर, पछि श्रीकृष्णका अनुग्रह पाई फेरि आफनु राज्य हातलाम्या छ; सदेह उद्धार होला भन्या नारददेविन् उपदेश पाई पुत्री चंद्रावती भार्यासहीत वागमती प्रकट भयाका पर्वतमा गई वास गर्दा भया ॥ केहि दीनपछि सुक्रका उपदेशले रुद्रधारोदयतीर्थमा वसी वाणपुत्र महिन्द्रदमन नाम दैत्य र संखासुर दैत्यले महादेवको आराधना गरि तपस्या गर्दा वरप्रसाद पाई इन्द्रसङ्ग स्वर्गमा जाई संखासुर कक्षपासुर दुर्धर्षभाई प्रभृती सैन्धवसहित जाई महासंग्राम गरि रणभूमिमा इन्द्रकन जिति धपाउंदा इन्द्रकन दमन गन्या भन्ना निमित्त महिन्द्रदमन भनि नाम प्रख्यात हुन गयो ॥ देवताकन जिति अमरावतीविषे प्रवेश गर्दा तसै क्षणमा पितामह ब्रह्मा शक्रपुरीमा आइ आज्ञा गर्दा भया —हे महिन्द्रदमन, मेरा वचन मान क्या भन्या तिमि जहा नवस, सुप्रभामा जाइ वस, त्रैलोक्यका रत्नादि विरभोग पुन्याइदिउंला भनि अनेक प्रकारसंग बुझाउंदा महिन्द्रदमन बुझी नेपालका सुप्रभा नाम नगरि अति रमणिय स्थानमा दानवहरूले सहित भै गै वास गन्या ॥ ब्रह्माका अनुग्रहले इन्द्रलाई बोलाई आज्ञा गन्या—महिन्द्रदमन दैत्यलाई कृष्णका पुत्र प्रद्युम्नले मान्याछन् ॥ अर्काको हस्तले तसको मरण छैन भनि आज्ञा गर्दा इन्द्र मनमा वैराग्य मानि अमरावतिमा प्रवेश गर्दाभया ॥

बाणासुर दैत्यका पुत्र महिन्द्रदमनका वहिनि प्रभावती नाम गन्याकी अतिसुन्दरी थिइन् ॥ ति पूर्वकालमा उत्तरा-

पत्न्य विषे महादेवले तपस्या गरि रहंदा समय कामदेव जाइ पुष्पवाण प्रहार गरि महादेवकन समाधिदेषिन् जागतं गराउदा महादेवका नेत्रले दृष्टि हुंदा कामदेव भस्म भै गया र सतीदेवीले आफ्ना पुरुष भस्म भयाको देषि महादेवसंग बहुते प्रकारसंग रोइ विन्ति गर्दा कृपानिधिबाट द्वापरान्त युगमा तिमिहरूको फेरि विवाह होला भनि आज्ञाप्रसन्न भयाको थियो र ति महिन्द्रदमनका वैह्लि भै रह्याकी थिइन् ॥ तिनले वत्सलादेवीका सेवा गन्या र पार्वतीदेवी प्रसन्न भै रह्याकी थिइन् ॥ वर दिदी भयीन्—हे प्रभावती तेरा वांछा पूर्ण हुन्याछ ॥ तेरा चित्तमा रह्याको मैले थाहा पायां ॥ कृष्णका पुत्र प्रद्युम्न निश्चयले तेरा पुरुष हुन्याछन् भनि अन्तर्धानि पुग्दी भइन् ॥ प्रभावतीले यति वरप्रशान्त पाई वन्दना गिरिका माथी सुप्रभा पुरिमा गइन् ॥ ताहापछि मृगेन्द्रशिषरवाट प्रगत भयाकी वाग्मतीकन थुनी नेपाल क्षेत्रका श्लेष्मान्तक वनकन हृद गरी नानाकमल कुमुद उत्पल उत्पन्न गराई ठूलो तलाउ बनाइ सुप्रभा नदीमा परम दुर्जय दानव महिन्द्रदमन वस्याको देषी सुर्यकेतु राजाले आफुसंगका रत्नादीहरू दी मानी षुसी गराइ निर्भयसंग वस्याका थिया ॥

एक दिन महिन्द्रदमनका सेवक मृगेन्द्रशिषर्मा जांदा सुर्यकेतुका पुत्री अतिसुन्दरी चन्द्रावतीकन देषि चांडै आइ महिन्द्रदमनकन कह्यो—हे दानवेन्द्र, आज मैले स्त्रीरत्नमध्ये गनीयाकी अतिसुन्दरी सुर्यकेतुका पुत्रीकन देष्यां ॥ हजूरका योग्यकि छन् ॥ यस पृथ्वीमा अरूका योग्य छैनन् भनी विन्ति गर्दा महिन्द्रदमनले दूतकन अह्लाई चन्द्रावतीकन मान्न पठाया ॥ त्यो दूत जाई सुर्यकेतु राजासंग वाणका पुत्र महिन्द्रदमन नाम राजा शम्भुका प्रसादले सम्पूर्ण भाग्य भोग्यले जुक्तभयाकाले तिम्रि पुत्रि मागन पठाया भन्दा मनमा डराइ विचार गरि भन्दछन्—महिन्द्रदमन राजा त्रैलोक्यका अधिपति हुन् ॥ तिनले यदि मेरि पुत्री मान्न पठायां त म जतिको धन्य को होला ॥ चन्द्रावती सुन्दरी मेरी पुत्रीका विवाहका समयमा क्या भाग्य छ सो होला ॥ उनको आज्ञा लंघन गर्न सक्न्या म होइन क्या होला भन्दा दूत षुसि भै फकि महिन्द्रदमनसंग विन्ति गर्न गयो ॥ ताहापछि सुर्यकेतु राजा दुःखित भै मनमा चिन्तना गर्न लाग्यो ॥ कष्टमाथी कष्ट आइलाग्यो ॥ अब मैले कसो गन्याहो, शत्रुले निकाल्दा श्वेतकापूरि त्यागि जाहां वसिरह्याछु जाहां वसि पनि पुत्री दि दैत्यलाई मान्नुपन्थो ॥ मृगेन्द्रशिषरमा पनि मलाई वास भयेन भनि चिन्तना गर्न लागिरह्याका थिया ॥ उस्तै विचमा नारदमुनी आइपुग्या

र पुजा मान्य गरि विन्ति गन्या—महिन्द्रदमन दैत्यले मेरी पुत्री मान्न पठायो ॥ कस्तातरहसंग मैले यो कुरो थामनु ॥ हे मुनीपुगव, केहि उपकार भया गरिदिनुहवस् भनि विन्ति गर्दा नारदमुनि आज्ञा गर्दछन्—हे सुर्यकेतु, तिमि संका नगर ॥ चन्द्रावति तिम्रि पुत्री प्रद्युम्नलाई दिउंला ॥ म द्वारका जाई कृष्णसंग विन्ति गरंला, भय मान्नु पर्देन भनि भरोसा दी आकाशमागंले गरि जांदा चन्दनागिरिका माथी पुग्दा दैत्यकन्या प्रभावतीकन देष्या र वाहां गया ॥ प्रभावतीले नारदकन देषि क्या कारण आउनुभयो भनि विन्ति गर्दा हे सुन्दरी तिमिले अधि प्रद्युम्न पुरुष पाउन्या छ भन्या वर पायाकी छौ ॥ अज्ञसम्म भयाको छैन ॥ कृष्णनन्दनकन सुर्यकेतु राजाकी पुत्री परमसुन्दरी छन्, प्रद्युम्नलाई कल्पीत गन्याको छ ॥ द्वारकाबाट आउन्या छन् ॥ उसै वषत प्रद्युम्नसंग तत्रो पनि विवाह होला भन्दा प्रभावती भन्न लागिन्—सत्रंज तिमि छौ शंखासुर कक्षपासुरले वाग्मतिद्वार बन्ध गरि रह्याका छन् दाज्यू मेरा वडो सामर्थी छन्, जाहां प्रद्युम्न कस्ता तरहले आउनुन् । फेरि नारद भन्दछन्—जुन कुरो तिमिले भन्यौ सो कुराको संका नगर सत्यले गरि पुग्न्या छ, तिमि सुप्रभामा जाइ येसै स्थानमा वसिरह्या तत्रा दाज्यूको भय छैन भनि नारद द्वारका जांदाभया ॥

जब कृष्णका सभामा पुग्याथ्या श्रेष्ठाचार गरि श्री कृष्ण आज्ञा गर्दछन्—क्या कारण आउनुभयो भनी आज्ञा हुंदा नारद विन्ति गर्दछन्—हे गोविन्द, हंसध्वजका भयले सुर्यकेतु नाम राजा श्वेतकापूरि त्याग गरि मृगेन्द्रशिषरमा गे वस्याका छन् ॥ तन्की पुत्री चन्द्रावति प्रद्युम्नलाई कल्पीत गन्याको छ ॥ महिन्द्रदमनका वहिनी प्रभावति-लाई पनि प्रद्युम्न पुरुष पाउला भनि पार्वतीबाट वर वकस्याको छ ॥ तत्रा पुत्रले महिन्द्रदमनलाई मान्न सक्न्याछन् ॥ एस्मा विचार चाहिदैन् भनि भन्दा श्री कृष्ण आज्ञा गर्दछन्—केहि गरि दुर्जय दैत्यलाई प्रद्युम्नले मान्न नसक्या कस्ता तरहले विवाह होला ॥ म गयादेषिन् वध होला कि भनि सोधनुहुंदा मुनि भन्छन्—महिन्द्रदमन तत्रा हातले वध छैन, प्रद्युम्नका हस्तबाट मात्रै वध हुन्याछ ॥ यो कुरा मैले ब्रह्मादेषिन् सुन्याको छ भनि महिन्द्रदमनले इन्द्रलाई जय गन्याको, ब्रह्माबाट आज्ञा भयाको सब विस्तार कहि आज म र प्रद्युम्न सुप्रभामा जान्छौं ॥ प्रातकालमा आफु आउनुहोला भनि विन्ति गरि प्रद्युम्न र नारदमुनी गरुडमा सवार भै चांडै चन्दनशैलमा प्राप्त हुंदाभया ॥ जाहाँ प्रभावती नाना कुसुम नानावृक्षले

शोभायमान भै रह्याका विचित्र मंडपमा सुति रह्याकी थिइन् ॥ ति सुप्रभावती जागी चन्द्रमाकन आकाशमा देषि प्रद्युम्नसंगको पृथ्वीको अभिलाषले कामवाणले पिडा भयाकी प्रभावतिले नानातरहसंग चिन्तना गरिरह्याकी थिइन् ॥

यस्तै समयमा आकाशमार्गले गरि प्रद्युम्नसहित मुनि आया ॥ विणा हातमा लि आयाका देषि उठि प्रणाम गरिन् ॥ प्रभावतीकन नारदमुनि भन्दछन्—मैले तिमिलाई पनि हरिका सुत ली आइपुग्यां ॥ गिजारिका वर प्रभावले पायो ॥ अब सौंदर्यगृहमा हिंड, गांधर्वविवाह गरीली, तंभ्रो मनोरथ पुग्याछ ॥ यति वचन मुनिको सुनी प्रभावती हात जोरि विन्ति गर्दछिन्—हे मुनि मेरा इछा तिमिलाई थाहै छ ॥ महेंद्रदमन मेरा दाज्यू वडा बलवान छन् ॥ इन्द्रकन पनि जित्या भन्या सुकुमाराङ्ग भर्षर जोभन प्राप्त भयाका मेरा दाज्यूले यो कुरा सुन्यापछि करता तरहसंग स्वस्ति होला भन्दा मुनि भन्छन्—तिमि सन्देह नमान ॥ तम्ना दाज्यूको भय नमान ॥ इनले दुर्जय दानव कालसम्मलाई पनि मान्या ॥ महिन्द्रदमनलाई पनि इनैले मान्याछन् ॥ भोलि ठुलो युद्ध हुन्याछ ॥ तम्ना ससुरा हुन्या गरुडासन श्री कृष्ण प्रद्युम्नका सहायनिमित्त आउन्याछन् ॥ ताहांपछि दुर्जय देवकटकलाई मारि चन्द्रावतिको पनि विवाह होला ॥ तिमि पनि द्वारिकापूर जाइ पतिका संग देवताकन पनि दुर्लभ भयाका नानाविधि भोग गरीली ॥

इति वाक्य नारदको सुनी फेरि प्रभावति भन्दछिन्—पतिका कारण मेरा दाज्यूलाई यदि मारुंला त ममात्र जिइ सुष पाइ क्या हुन्छ, प्रद्युम्न पतिमध्ये उत्तम छन् ॥ एस कार्यले मलाई अकीर्ति लोकमा हुन्याछ ॥ प्रभावतीले पुरुसका कारण दाज्यूलाई बंध गराई भन्या अपवाद लाग्न्याछ भन्या यो कुरो म इछा गर्दिन भनिन् ॥ एति वाक्य सुनि नारद आज्ञा गर्दछन्—एस कुरामा विषाद नगर ॥ देवीबाट वर पायाकी छौ ॥ पित्रीकुलभन्दा पुरुसका कुलमा वरस्त्रिहरू प्रिति राषदछन् ॥ भवितव्य हुन्या कुरो होइजाइन्छ ॥ अरू कुरा प्रयास गर्नुमात्र छ ॥ एस प्रकारले सोचना नगर ॥ प्रद्युम्न पति पाउन्या भावि तम्नो छ ॥ महिन्द्रदमन दैत्यलाई अवश्य इनले मान्याछन् ॥ यति वृषी तिमि विषाद छोड म मृगेन्द्र सिषरमा जान्छु ॥ प्रात कालमा आउंला भनि सुर्यकेतु राजा वस्याका ठाउंमा जांदाभया ॥ मुनि गयापछि प्रद्युम्नकन आफ्ना विछाउनामा बोलाई राष्या ॥ ताहांपछि प्रभावती लज्जा

मानि केहि बोलिनन् ॥ वरमध्ये उत्तम भयाका प्रद्युम्नले तम्ना रूपको वर्णन् नारदका मुषबाट सुन्यादेषि मलाई निद्रा पन्याको छैन ॥ तिमिमाथी मेरा चित्त रहन गयो भनि परस्पर नाना संवाद गरि अति प्रीति वृधी हुन जांदा फुलका माला लि त्रिप्रदक्षिणा गरि पुरुषकन वरि गांधर्व विवाह भयापछि प्रभावतिकन काषमा राषि नानातरहका शृंगार लिला प्रीतिवृद्धि हुन्या कुरो गरि परमानंदसित विहार गर्दाभया ॥

जव चन्द्रमा अस्त भया नारदमुनि आइपुग्या र प्रद्युम्न भन्दछन्—कस्ता तरहसंग दुर्जय भयाका दानवहरूकन जय गर्न्या हो भनि सोद्धा नारद भन्दछन्—लोकपालादिले रक्षा गरिराष्याका तिनै लोककन जितन्या हुन् त पनि मैले ब्रह्माका मुषबाट सुन्याको छ—तम्ना हस्तबाट उसको मरण छ ॥ उनको वचन वीपरीत हुन्या छैन भन्दा प्रद्युम्न जुद्ध गर्न इङ्गीकार गर्दाभया ॥ प्रभावतीदेवीले पनि पुरुसका जय निमित्त मङ्गल चित्त गर्दाभया ॥ ताहांपछि नारदले तम्ना पिता भगवान् श्री कृष्ण पनि शंख चक्र गदाधारि गरुडमा सवार भै इन्द्रादि गणले सहित भै आउन्या छन् ॥ शंषासुर नामा दानव अतिगम्भीर स्वर भयाकोले सेतु रक्षा गरिरहनुया दारव देवकटक भयाको यस्ताकन मारि इन्द्रादि देवताको मनोरथ पुन्याउ भन्या नारदका वाक्य सुनि रुकमणिका पुत्र संषालय गिरिमा गया ॥ वाहा द्वारमा थुनिरहनुयालाई लात मान्या र संषासुर निस्की कसका आज्ञाले इन्द्रादि देवतालाई पनि अगम्य भयाको सेतु रक्षा गर्न्या ममाथि क्या जानि आइ थिइस भनि क्रोध गरि जाइलाग्दा वाहुयुद्ध भयो ॥ परन्तु संषासुरलाई भुमिमा पछारि उदरमाथि टेकी कुल्चि मार्दा पिडा दिंदा करायाको शब्द सुनि जलभित्र रह्याका कक्षपासुरले थाहा पाई निस्कि पर्वताकार देह धारी शस्त्रादि ली गर्जमान गर्दा सैन्यहरू पनि थोरवहुत नाना शस्त्र ली जम्मा भया ॥ सुप्रभाका सैन्य पनि आया ॥ कक्षपासुर वहुतै क्रोध गरि द्वारमा वस्यो ॥ महिन्द्रदमन पनि वहुतै रिसाई आयो र प्रद्युम्नले पनि रथमा चढदाभया ॥ महिन्द्रदमन आयाको देषि प्रद्युम्नले युद्धको इक्षा गर्दा महिन्द्रदमन रिसाई भन्यो कसका आज्ञाले तैले मेरा कक्षपमाथि चलन आइस् ॥ कसको छोरा हो भन् भन्दा प्रद्युम्नले मधुर वाक्य गरि भन्न लाग्या—संषासुरलाई मारि जलमा वस्याको कक्षपलाई पनि मानाको इक्षा गर्न्या म हुँ ॥ मेरा नाम प्रद्युम्न श्री कृष्णका पुत्र हुँ ॥ तिमिहरूकन संहार गरि देवेन्द्रकन सुभ गराउन इक्षाले

आयाको हुँ ॥ यति वचन सुनि महिन्द्रदमन रिसाई लाल नेत्र गरि भन्न लाग्यो— यदि केसवपुत्र तं होस् त मेरा हातमा परिस्, काहां जानास् ॥ धेरै वर्ष भयो तंलाई धाइ धाइ रह्याको; आज भेट भयो ॥ तंलाई रक्तको धारा वहाई रणभूमिमा नगिराई छाडिन्या छैन ॥ सम्बरलाई मान्यादेखिको रिस् शान्त भयाको छैन भनि यति वचन गरि भन्याको सुनी फेरि प्रद्युम्न भन्दछन्— इन्द्रादि देवताका कण्ठक तंलाई मारि चन्द्रावतीको विवाह निविघ्नसित गरुंला भनि युद्ध गर्न तयार हुंदाभया ॥

उस्तै वषतमा श्री कृष्ण शंख चक्र गदाधारि इन्द्रादी गण अपसरा गणले युक्त गरि गरुडमा सवार भै आइपुग्दा भया ॥ इन्द्रादि देवताहरूले बहुतेक पुसि भै प्रद्युम्नकन मान्य गन्या ॥ महिन्द्रदमनले प्रद्युम्नका सहाय आई जम्मा भयाको देषि बहुतेक क्रोध गरि नानातरहका उग्र उग्र शस्त्रले प्रद्युम्नकन प्रहार गन्या ॥ प्रद्युम्नले पनि उसको शस्त्र सब व्यर्थ गरिदीया ॥ परस्पर महायुद्ध भयो, दुवैपक्षका धेरै सैन्य संहार भया ॥ महिन्द्रदमनले आफ्ना सैन्य धेरै संहार भयाको देषि बहुतेक रिसाई प्रद्युम्नकन नास गरुं भनि नागास्त्रले प्रहार गन्यो ॥ कस्तो नागास्त्र भन्या विषाग्नी छादन्या अति अघोर नागास्त्रको वेदना सहन नसकि प्रद्युम्न मुर्छा हुंदाभया ॥ तर क्षणमा गरुड जाई पषेटाले हाकि सितल गराई नागास्त्रको प्रहार निवारण गरिदिया ॥ जरा उषेल्याका वृक्ष ढल्या झै पृथ्वीमा लोट्याका प्रद्युम्नकन देषि नारदमुनि प्रद्युम्नका नजीक आई भन्न लाग्या ॥ महिन्द्रदमनलाई मानं उपाय सुन—पूर्वकालमा ब्रह्माले भन्याको छ ॥ शस्त्र अस्त्रका प्रहारले कसै युद्ध गन्या पनि एसको मरण छैन ॥ तसर्थ बेगसित जाई शिरमा मुष्टिले प्रहार गर भनि उपदेश दिदा प्रद्युम्नले नारदको वाक्य सुनी आफ्नु सब बल प्रकाश गरि वेगसित जाई बज्रसमान मुष्टिले शिरमा प्रहार गर्दा महिन्द्रदमन ब्रजनाभ नाम भयाको इन्द्रको परमशत्रु भयाको दानवले वेदना सहन नसकि कापि पृथ्वीमा लोट्यो ॥ सर्वांग रक्त भयो ॥ ताहांपछि सुप्रभाका सेष रह्याका दैत्यहरू महिन्द्रदमनलाई मान्याको देषि प्रद्युम्नका भयले भागि पातालमा गया ॥ ताहापछि इन्द्रादि देवताहरू अत्यन्त हर्षमान भै पुष्पवृष्टि गरि जय शब्द गरि दुंदुभी आदि वाय नानामङ्गल गर्दा भया ॥

महादुर्जय दैत्यलाई वन्ध गरि जय शब्द गन्याको सुनि वाग्मतीदेवी नारिरूप धारि श्रीकृष्णका सन्मुख आई स्तुति गर्दी भइन् ॥ हे ऋषिकेसव सर्व सामर्थ्यले युक्त

भयाका सेतुवन्ध षोलीवक्सनुहवस् ॥ गङ्गा देषनकन बहुतेक इछा मेरो भैरह्याको छ तत्रा प्रसादले यो होइसकदछ भनि विन्तिगरिन् ॥ वागामतिको बचन सुनी पुसि भै सेतु चक्रले छेदन गरि मार्ग बनाइदिदा भया ॥ सेतुवन्ध षोलीदियाको दक्षिन कक्षपासुर बहुतेक रिसाई बाउं हातले डोलाचल पर्वत दाहिना हातले सोरणशृंग पर्वत उठाई फेरि सेतुवन्ध गर्न इच्छा गरि सैल दुई उठाउनकन जाई हल्लाउदा श्रीकृष्णबाट देषि वितोल पर्ने लाग्यो भनि मन वेगले गरि जाई डोलाचलमा किलेश्वर सोर्णशृंगमा सोर्णेश्वर स्थापना गरि दुवै शृंग अचल गरिदिदा कक्षपासुरको जोर लागेन ॥ चैत्र कृष्ण चतुर्दशीका दीन किलेश्वरकन जसले भक्तियुद्ध पूजामान्य गर्ला कैलासवास होला ॥ शिवरात्रिका चतुर्दशीका दीन स्वर्णेश्वरकन भक्तियुक्त दीपमाला वाली मान्य गन्या भय निवारण होला ॥ जौन इच्छाले भक्ति गर्ला स्व स्व कामना पूर्ण होला ॥ कक्षपासुरले शृंग उठाउन नसकि अतिक्रोध गरि जाई प्रद्युम्नसंग वाहुयुद्ध गन्यो, महा जुद्ध भयो ॥ तैपनि मानं नसकदा तस थानमा सिघ्रले गरि नारद जाई भन्न लाग्या ॥ यस दुरात्माकन उत्तानो पारि यसको उदरमा रह्याका रत्न शीक भन्या रिषिका वचन सुनि बलले गरिकन उत्तानो पारि षड्गले चिरि रक्त झिक्न्या, तैपनि बहुतेक रिसाई उफि उफि प्रद्युम्नकन त्रास दी वाचिरह्याको देषि नारदमुनि आई आज्ञा गन्या यो वीर दानव वाग्मतीका जलमा कक्षय रूपले डुवीरह्याको हुनाले जलमा यसको मरण छैन, यसलाई गरुडले उचाली स्थलमा राषनलाउनु र चक्रले शिर छेदन गर्नु ॥ यति वचन ऋषिको सुनी गरुडलाई अहाई स्थलमा राषन जाया ॥ ताहापछि आफ्ना पिता कृष्णका हातको चक्र मागी प्रद्युम्नले कक्षपासुरको शिरछेदन गरि मारदाभया ॥ ताहांपछि इन्द्रादि देवताहरू बहुतेक पुसि भै प्रद्युम्नको महात्म्ये वडाई प्रसंसा गरि पुष्पवृष्टि दुर्दुभि आदि नानावाद्य गर्दाभया ॥

जाहां उप्रान्त साझ पन्यो र तेस दीन कृष्णप्रभृती देवताहरूले तहीं वास गन्या ॥ अति हर्षित भयाका नारदमुनि मृगेन्द्रशिषरमा सुर्जकेतु राजाका अग्रमा पुगी सब वृत्तान्त कथा कहंदाभया ॥ हर्षमान भै वेहानपल्ट वीष्णुमति संघिका स्थलविषे चांडे मुनिसहित राजा गया ॥ राजा सन्तुष्ट भयाको देषि नारद आज्ञा गर्दछन्—अह्नेसम्म हामिहरू विष्णुको दर्शन वान्छा भयाका एहि छौ भन्दा राजा भन्दछन् श्रीकृष्णको दर्शन गर्न जाउंला, अरु पदार्थले चित्त शान्ति हुंदैन भन्ना निमित्त नारायणका प्रतिमा

वनायाको छ भन्दा नारदले धन्य विष्णुभक्त रक्षाछौ, स्थापना गर । भोलि गोविन्द प्रद्युम्न भयाका स्थानमा जाउला भन्दा ताहापछी जलका मध्यमा पारि अनन्त-सयनासिन भगवान् नारायणकन स्थापना गन्या ॥ ताहां जाई जसले भक्तीयुक्त दर्शन गर्ला वैकुण्ठवास होला ॥ विष्णुको स्थापना गरि माहाउत्सवसंग विहानै विमल जलमा स्नान गरि श्रीकृष्ण विराजमान भयाका स्थानमा जाई भूमिमा डडवत् प्रणाम गरि स्तुति गरि श्रीकृष्णका चरणमा शीर राषि हात जोरि रक्षा ॥ सुर्यकेतुको भक्तिदेषि मधुसूदन प्रसन्न भै आज्ञा गर्दछन्- हे भक्त, तम्रा मनको जो अभिलाषा छ सो वर माग भन्नुहुंदा राजा विन्ति गर्दछन्- यदि ममाथि सन्तुष्ट हुनुभयो त मेरा साथ मृगेन्द्रशिषर पाउलागनुहवस् ॥ प्रद्युम्नकन पुत्रि चन्द्रावती विवाह गरिदिन्छु ॥ ताहापछि द्वारका पावलागनुहवस् भनि विन्ति गर्दा लौ भनी श्रीकृष्ण गरुडमा सवार भै पशुपतिनाथ विराजमान भयाका स्थानमा जांदाभया ॥ पैह्ले वाग्मतिमा स्नान गरि सन्ध्या तर्पण गरि वच्छलाका दर्शन गरि श्री पशुपति प्रभुकन यथा-विधिले गरि पूजा गर्दाभया ॥ प्रदक्षिणा गरि दक्षिण द्वारमा आई जय गर्दाभया ॥ माधव आयाको षवर सुनी दोलागिरि रीध्याश्रमका वागीश्वर आदि स्थानका वेद वेदांग जान्ना ति मुनि ब्राह्मणहरू पशुपतीका स्थानमा श्री कृष्णको दर्शन गर्नको वान्छाले आया ॥ ति मुनि ब्राह्मण-हरूकन देषि श्रीकृष्णबाट वारंवार नजर गरि अनेक दानादी गर्दाभया ॥ ति मुनिहरू मध्ये वडो तेजस्वी तपी भयाका नेमुनिले दाहिना हात उठाई शास्त्रका शार वचन बोलदा भया ॥ धन्य महाभाग्य ! हामिहरूको तप गन्याको फल आज पुग्यो ॥ यकै स्थानमा हरिहरप्रभुको दर्शन पाई हामिहरू धन्य रक्षाछौ भनि कृतार्थ चर्मचक्षुका हामि-हरूले साक्षात् हरिहर प्रभु पुराणपुरुष दुवैकन जुन हरि सो हर जो हर सो हरि हुन् ॥ जसले एस्ता तरहसंग दर्शन पाउला वैष्णव सैव दुवैकन हरिहरको जो भेद भाव गर्दछन्, ति अधम पाषडि वेददेषि बाहिरका हुन् ॥ जस्तै गंगा र गौरिका भेद छैन, तस्तै शंकर र श्रीकृष्णको भेद छैन ॥ यस्ता तरहसंग जौन दर्शन पाउँछ सो धन्य भन्नु कृतार्थ पनि होइजान्छ, यसमा शंशय छैन ॥

यति नेमुनिका वचन सुनी श्री पशुपतिनाथ प्रकट भै हरि हर दुवै विराजमान हुंदा भया ॥ श्रीपशुपतिनाथ श्रीकृष्णका मुषकन देषि प्रसन्न भै आज्ञा गर्दाभया-मुनि गणमा श्रेष्ठमा श्रेष्ठ भयाका इनै मित्रदेषी प्रसन्न भया ॥

यस श्लेष्मान्तक वनमा मृगरूपले विहार गर्दा जहां जहां म फिर्दछ, जलपान गर्दछ, सुत्दछ, वस्दछ, तहांतहां तिर्थ हो भनि जान ॥ हे ब्राह्मणमा मुष्य भयका, श्लेष्मान्तक वनमा वासुकीले पूर्वकालमा तप गर्दा वासुकीक्षेत्र भनि मेरा क्षेत्रको नाम रहन गयाको हो ॥ तैले यस क्षेत्रको मेरा आज्ञा सुनि पालन गर्नु भनि आज्ञाप्रसन्न हुंदाभया ॥ नेमुनि प्रभृती ब्राह्मणहरूले नेपाल क्षेत्र भनि ईश्वरका आज्ञा पाई पुण्यादि कर्म धर्म शास्त्र आदि प्रमाणले गरि पालना गर्नको उद्योग मनमानछे गरि पालना गर्नको उद्योग मनमा लिंदाभया ॥ हेमवत् पर्वतका कुक्षामा रक्षाको भुमिकन नेपाल भन्त्या नाम प्रख्यात हुनगयो ॥ इन्द्रादि देवता नारद प्रद्युम्नले सहित भयका श्रीकृष्ण श्रीपशुपतिको आज्ञा पाई मधुसूदन प्रभृती सब विदा भै गुह्येश्वरीमा गै दर्शन गन्या गोकर्णमा जाई दर्शन गन्या वडोउत्सवसंग मृगेन्द्रशिषरमा जांदाभया ॥ वहापछि वाग्मती प्रगट भयाका स्थानमा स्नान गरि अनेक दान गरि सुर्यकेतुका गृहमा जांदा भया ॥ ताहापछि युयंकेतु राजाले नारदमुनिले विधि गराई प्रद्युम्नकन आफ्ना पुत्री चन्द्रावती कन्या दान दिया ॥ देवदुंदुभि आदी नाना वाद्य, नृत्य, गीति, पुष्प वृष्टि गरी इन्द्रबाट पनि विचित्रमालाहरू नाना आभरण गरि श्रीकृष्णकन र प्रद्युम्नकन पूजा मान्य गर्दा भया ॥ अप्सरागण गन्धर्व किन्नरहरूले नृत्य गित देव-दुंदुभि वाद्य पुष्पवृष्टि गरि महाउत्सव गर्दाभया ॥ भगवान् श्रीकृष्ण जो छन् आफ्नै बृहारी चन्द्रावतीकन प्रद्युम्नसंग वस्याकि अतिसुन्दर देषि हर्ष मान्दाभया ॥ ताहांपछि हरिवन्दनले अंगमा लेपन गन्याको इन्द्रनिल समकान्ति भयाका, शंख चक्र गदा हातमा धन्याका देवगन्धले पूजा गरियाका, मुनिहरूले वेदघोष गन्याका शब्द सुनि सन्तोष भयाका हरि जो छन् गरुडमा सवार हुंदाभया ॥ केशवका आज्ञाले प्रद्युम्न चन्द्रावती प्रभावतीकन रथमा चढाउदा भया स्थिररत्न सर्वरत्नले पूर्णभया ॥ उत्तम रथमा आफ्ना सुज्यंकेतु राजाकन पनि चढाई कुवेरका पुष्पकविमान झै सोभा पाउदा भया ॥ आकाशमागले लैजांदा इन्द्रनील-समतेजस्वी भयाका मुनिगण देवगणले युक्त भै अतिहर्षमान भयाका भगवान् श्रीकृष्णबाट नेपालक्षेत्रमा वाग्मति पुन्य जल देषि चित्त हर्ष मानि भगवान् विष्णुबाट नेपालक्षेत्रमा देवताहरू तिर्थहरू देषाउंदाभया ॥ मृगेन्द्रशिषर नाम सिवपूरिमा विराजमान भयाका शिव, चन्द्रदीप्ताका तट सिंहचक्र भयाका सिषरनारायण, इन्द्रायनी नदी तटमा इन्द्रेश्वर, डोलागिरि माथिका नारायण, कर्कोटक हृद नागेन्द्रले वास गन्याको स्थान, वाग्मति मनमतिको संगम

संभुलतिर्थ, तसै सङ्गमबाट प्रकाश भयाका रुद्रधारा तीर्थ, यो नैमिषारण्य कुरूक्षेत्र पुस्करमा स्नान गन्याभन्दा दस गुण अधिक उत्तम भनि सुनाउंदाभया ॥ विराभद्रा तमसा पातालगङ्गा नदीहरू मानले शिवस्थापना गन्याको फेरि चंपानदी र वीरभद्रासंगम वाल्मीकी ऋषि वसि रामायण काव्य वतायाको स्थान तिलमाधवका स्थान, वाग्मति र मनोहरा मध्ये धर्मभूमि भनिकन कहदाभया ॥ हरका मुष द्वारबाट प्रगट भयाकी वाग्मतीमा जाहां ताहां स्नान गरोस् त पनि ताहां ताहां फलदायक छन् ॥

फेरि वाग्मती र विष्णुमति मध्येका स्थान सिद्धभूमि भनि सुनाउंदा भया ॥ रुद्रमती भयो, विष्णुमति तटका टंकेश्वर भया, फेरि वाग्मती र विष्णुमतिको संगम जाहां पंचलीश्वर छन्— पंचलिंग तिर्थ भनि प्रख्यात छन् ॥ वाग्मती विष्णुमतीका सङ्गम सत्याकन छेदन गन्याको स्थान भनि सुनाउंदा भया ॥ सर्वोषदिले युक्त भयाको पर्वतका गुफाभित्र रह्याको छन् को हुन् भनौला त नारायण छन् भनि पुत्रकन सुनाउंदा भया ॥ वाग्मतीले गमन गन्याकी द्वारकुर्मपर्वतका पश्चिमतटमा सिलारूप गणेश छन् ॥ मिनचक्रहृद चन्दनागिरि मुलकी तीर्थ आदि देवता तिर्थहरू देषाई परम दुर्लभ भनि पुत्रकन सुनाउंदा भया ॥ ताहांपछि श्रीकृष्णबाट गोपालेश्वर भनि शिर्वालिग स्थापना गरि नाम प्रख्यात गन्या ॥ प्रद्युम्नबाट पत्नी सिषरनारायण नाम प्रख्यात गरि पूजामान्य गन्या ॥ एति सख्या उप्रान्त श्वेतकापूरि जांदा हंसध्वज नाम राजाले पूजामान्य गन्या ॥ श्रीकृष्णले हंसध्वजकन म आयाको कारण कहन्छु—सूर्यकेतुसंग आपना बल पराक्रम जिति वस्याको छौ मेरा वचन सुनि उनको राज्य छाडि देउ भनि आज्ञा हुदा बहुते पुसि भै आपना दरवारमा लगी गोविन्दकन पूजामान्य गरि सूर्यकेतु राजाको राज्य सौंपिदीया ॥ श्रीकृष्णका आज्ञा पाई अधिको राज्य मिथिलामा गया ॥ श्रीकृष्णका अनुग्रहले स्वराज्य पाई कृतार्थ भै हात जोरी भूमिमा दण्डवत् प्रणाम गरि स्तोत्र गर्दा श्रीकृष्ण प्रसन्न भै आज्ञा गर्दछन्—हे भक्त धन्य छौ इहलोकमा सुषभोग गरि सदेह उद्धार होला भनि वरप्रसन्न हुंदा सूर्यकेतु संतुष्ट भै नानारत्नादिले पूजामान्य प्रद्युम्नकन पनि पूजामान्य गन्या ॥ प्रभावती चन्द्रावतीकन पनि नानाविचित्र आवर दी मान्या ॥ एस्ता तरहसंग सूर्यकेतुको पूजामान्य ली वरप्रसाद प्रसन्न भै द्वारकाविषे जांदाभया ॥

कैसास विषय एकान्तमा गिरिजा देवी अन्जलि जोरि हे देवदेव महादेव विचित्र कथाहा सुन्नको इच्छा भयो भनि

प्रसन्न गर्दिभइन् ॥ उस समयविषे श्रीमहादेवबाट नंदीकन आज्ञा गन्या—हेनन्दी तं द्वारमा चौकि बसी रह ॥ कसैलाई भित्र आउन नदिनु भनि आज्ञा गरि विचित्र कथाहा कहंदा भया ॥ यो षवर भङ्गिले सुनि द्वारमा चौकिदेषि जान नपाई भ्रमरका रूप धारि भित्र पसी कथा सुन्न लाग्या ॥ कथामा अति रस पाउंदा नित्य नित्य जाई सुन्दय्या ॥ रात्रिमा आफ्ना स्त्री विजयाकन कहन्थ्या ॥ एक दीन पार्वतीबाट तिमिहरूले कैले नसुत्याका कथा भनि सषिका मध्ये विराजमान हुंदा विचित्र कथा कहन लागिन्—विजयाले सुत्रीवित्तिकै त्यो दुर्लभ कथाहा होइन, मैले पनि सुन्याको छ भनिन् ॥ पार्वतीदेवीले महादेवसंग कसैलाई नकह्याको रहस्य कथा भनि कहनुभयाको त मेरा सषिलाई पनि याद रहेछ ॥ एस्ता तरहसंग मलाई ढाटनुभयो भनिन् ॥ श्रीमहादेवबाट यो कथाहा मैले कसैलाई कह्याको छैन भनि अन्तरध्यान गरि हेर्नुहुंदा भङ्गिले भङ्गरूप धारी सुन्न आयाको थाहा भै क्रोध गरि भङ्गीकन डाकी मानुष जन्ममा जानुपर्ला भनि श्राप दिदाभया ॥ भङ्गीले दण्डवत् गरि अजान मन्दबुद्धि म दुष्टको अपराध क्षेमा गर्नुहोला भनि विन्ति गन्या र कृपानिधि महादेवबाट आज्ञा गर्दछन् हे भङ्ग, मेरा श्राप वेर्थ हुनु छैन ॥ पृथ्वीका दक्षिण भागमा जन्म ली धार्मिक भै जव नव लक्ष पिशाच भाषा वनाउलास्, परम दुर्लभ क्षेत्रमा शिर्वालिग स्थापना गर्लास्, मानुष ज्योनि छाडि कैलाशमा आउलास् भनि आज्ञा गर्दाभया ॥ भङ्गी पतन भै मथुरामा विष्णुदत्त ब्राह्मणका पुत्र भै जन्म्या ॥ गुणाढ्य भनि नाम रह्यो ॥ ति गुणाढ्य ब्राह्मण गुणवान् भया ॥ उज्जयनीका राजा मदन नामका द्वारपण्डीत भया ॥ फेरि विश्रामताश्रममा बसी पिशाच भाषामा नव लक्ष गाथा वनाया ॥

ताहांपछि परम पीठ नेपालमा आउंदा द्विजमा उत्तम भयाका गुणाढ्यले वाग्मतीमा स्नान गरि श्रीगणपतेश्वरका दर्शन गन्या ॥ श्येत्र प्रदक्षणा पनि गन्या ॥ सोविधि क्रमैसित कहिन्छ—दक्षिण द्वारबाट जाई राजराजेश्वरी १ कृतिमुषभैरव २ वल्लादेवी ३ गुह्येश्वरी ४ चैलगंगामा स्नान ५ गोकर्णेश्वर ६ कारणीकेश्वर ७ सुन्दरीजलका सुन्दरीदेवी ८ वज्रयोगिनी ९ दोलागिरिविषे गरुडनारायण १० बलेश्वर ११ वागीश्वर १२ वाग्बीभूती कुण्डमा स्नान १३ वाल्मीकेश्वर १४ त्रिचम्पक तलाउमा स्नान १५ माधवकन पूजन १६ चण्ड दैत्यलाई वध गरि विराजमान भयाको स्थान चण्डेश्वरी १७ धनेश्वरी १८ गोपुरेश्वर १९ इन्द्रेश्वर २० लिलावती रोषमती संगममा

स्नान २१ इन्द्रेश्वरलिंग अर्चन २२ आसापूरेश्वर २३ डोले-
श्वर २४ सुर्यवीनायक २५ अनन्तलिंगेश्वर २६ वज्रवाराहि
२७ भुजंग शैलमती गुह्यद्वारमा गणेश द्वारिकन पूजा
गरि दोन्याकारमा प्रवेश गरि भारभुतेश्वरको दर्शन २८
मनसिला माहातीर्थमा स्नान २९ हरिहरको दर्शन ३०
भैरवको दर्शन ३१ मातातीर्थमा स्नान ३२ हरिसिद्धि
देवीको दर्शन ३३ गोपालेश्वर ३४ सिखरनारायण प्रभुको
दर्शन ३५ पांडुकेश्वर ३६ पाण्डुनदीमा स्नान ३७ पर्वत
लघन गरि चतुर्वक्रेश्वर दर्शन ३८ इन्द्रेश्वर दर्शन ३९
लहधान गरि इचंगुनारायण दर्शन ४०

परमानन्दकन्दाब्जे धर्मधातुद्वे जले ॥ माहाचीना-
त्समागत्म बुद्धदेवः स्वयं स्थित :-

अस्यार्थः— परमानन्द कन्द कमलबाट प्रगट भयाका,
धर्मधातुरूप जलविषे महाचीनदेखि बुद्ध भगवान् आफै
आई विराजमान भयाका, जाहाँ भिक्षुहरू सुतवांघव त्याग
गरि भक्तियुक्त भै बुद्धदर्शनका अभीलाषाले वस्याका,
ताहाँ स्वयंभु भगवान्का दर्शन ४१ विष्णुमतीमा स्नान
४२ लूटीकेसं वुढानिलकठ अनन्तासन गरि विराजमान
भयाका हरिको दर्शन ४३ विसंषुका विष्णु नारायणको
दर्शन ४४ जयवागीश्वरको दर्शन ४५ एति देवता तीर्थ-
हरूको दर्शन स्नान दान गरि फेरि श्री पशुपतिको दर्शन
गुणाढ्य ब्राह्मणले गन्या विधिपूर्वक पूजा भक्ति श्रद्धायुक्त
गरि ब्राह्मणभोजन गराया ॥ क्षेत्र प्रदक्षिणाविधि तत्रा
प्रसादले पूर्ण भयो भनि वागमतिमा स्नान गन्या ॥
पृथ्वी तर्पण गरि फेरि वच्छलादेवीको दर्शन गन्या ॥
दक्षिणद्वारमा जाइ वेद प्रदक्षिणा गन्या ॥ वासुकीको
दर्शन गन्या ॥ द्वारपाल गणेशको दर्शन गन्या ॥ यस्ता
प्रकारसंग नेपालक्षेत्रमा वस्याका नानातीर्थ देवता संधी
वस्याका ब्राह्मण तपस्वीकन बोलाई सम्मत गरि वेदोक्त
विधिपूर्वक गरि शिवस्थापना गरि सकी गुणाढ्यले हात
जोरि तपस्वीहरूकन भन्या—हे ब्राह्मणहरू सुन ई शिवकन
क्या नाम राषन्या हो भन्दा ति मुनीहरू मध्ये हारित
नाम विप्रसि भन्दछन्—सुन गुणाढ्य, तिमि मनुष्य होइनौ,
केही हेतुले गरि जन्म लिन आयाको भृगी नाम गन्याका
श्री शंभुका द्वारपाल हौ, तसर्थ भृगीश्वर भनी नाम
राष भन्या र हारितको बचन सुनी सोहि नाम प्रख्यात
गन्या । द्वापरयुगका सेष रहज्याल यहि नाम रहला ॥
कलियुगमा सुवर्णेश्वर भन्नन् ॥ यति भनि सक्या उप्रान्त
गुणाढ्य अधिको आफनु श्रीगीश्वर रूप धारि विमानमा
वसी कैलासविषे जांदा भया ॥ अष्टमी चतुर्दशी संक्रान्तिका

दिन भृगेश्वरको दर्शन भक्तियुक्त जसले गर्ला तसलाई
परम पद पाउला ॥ एस शिवलीगमा पारसमणि थियो ॥
कलि जाम्थापछि वज्रपान भै पारसमणि लैगया ॥ अद्यापि
प्रकाण्डवनका संधी पश्चिमपट्टी सीवलीग प्रष्यात भै
रह्याकाछन् ॥

केहिकालपछि अन्तर्वेदि नगरका श्रीत्रीय कुलका ब्राह्मण
धर्मसर्मका पुत्र जन्म लियाका पूर्व जन्मका विरूपाक्षले
पातचित्त भै मातृगमन, सुरापान, मांसाहारि, आनाचारी
वेश्यागमन आदि पापले जातिभ्रष्ट भयाका ब्राह्मण भै वेद-
शास्त्र नपढि पापात्मा भै व्रण कुष्ठ प्रभृति नाना रोगले
पिडित भै अत्यंत विरूप भयाका धर्मसर्मका पुत्र विरूपाक्ष
स्वदेशदेधिन् परिवार छाडी भ्रमण भै पृथ्वीभ्रमण गरि
जांदा जांदै कोसिका निकटमा पुगी शरीरका रोगले
पिडित भै स्नान गरि पीडाका बेदनाले ईश्वरका नाम
पुकारी हाकष्ट भनिरहंदा नेमुनिले देषि करुणाट्टिष्टि
गरि को हौ काहांबाट आयाको हौ ? यस्ता निर्जन स्थान,
सिंह सार्दूलका भए भयाका स्थानमा तेस्ता रोगी कस्तरह-
संग याहाँ आयौ भन्दा विरूपाक्षले आफ्ना सर्ववृत्तान्त
विति गरि सुनाई मुनिश्वरका चरणमा पन्या र विरू-
पाक्षका भक्तिले प्रसन्न भै वहुतै कृपा गरी आज्ञा गर्दछन्
—ईश्वरका अनुग्रहले मेरा नामले गरि नेपाल भूमि नाम
भएका एस मेरा क्षेत्रमा साढे तीन कोटि तीर्थले युक्त
भएका चतुष्षिठलिंग विराजमान छन् ॥ देवगंधर्वले पूजा
गरि राख्याका अव तिमिले जहाँ जहाँ तीर्थछन् ताहाँ ताहाँ
स्नान गरि शिवलिंगकन पूजा भगति गर र तहांपछि
निष्पाप भै पुरुषमध्ये उत्तम हौला भनि भन्दा तत्रा
उपदेशभाषिक म गर्दछु । अधि अधिको उद्धार भै गया
फेरि स्नान गन्याका फल प्राप्त होला, शिवपूजा गरि क्या
होला, कुन प्रकारले स्नान पूजा गर्नु यो वृतांत सब आज्ञा-
प्रसन्न हुनुपर्छ भनि विति गर्दा सुनी मुनी आज्ञा गर्दछन्—
एकचित्त गरि तिर्थमा गंगाभावले स्नान गर्नु भनि अत्रि
अधि उद्धार भै गयाका पापात्माहरूको कथा सुनाई
तीर्थाटन नमानि निश्चय गराई तिर्थ, लिंग, कुण्डयात्राका
आरम्भ गराया ॥ प्रति प्रति तीर्थ देवताका महात्म्य
सुनाई वागमतीका तिर्थ ८९ शिवलीग ६४ आदि उपलीग
उपतिर्थहरूका मेला भरि क्रमैसित जात्रा गरी आउँदा
महापातकहरूले प्रस्त भयी महारोगले पीडित भयाका
विरूपाक्षले रिषीका उपदेश पाई तीर्थजात्रा गरी पापताप
घटदै गयाको थियो, केवल निष्पाप भै सकियाको
थीयेन ॥ नेमुनिकन बुसि गराई उपदेश पाई मणि-

चूडपर्वतमा जाइ इश्वरीकन स्तोत्र पूजा भक्ति भावना गर्दा देवी प्रतक्ष भै वर प्रसन्नभया—हे पुत्र विरूपाक्ष तिम्रा पुजाले म सन्तुष्ट भया, अब तम्रा पाप सब नष्ट भयो, फेरि तिमिलाई वर पनि निन्छु सुन भनि संपूर्ण पाप नष्ट भै देहस्थैमा मुक्त भयो, चिरंजीवि भै सिद्ध भै रह भनि वरप्रसन्न दिदि भै अन्तर्ध्यान हुदिभईन् ॥

वज्रयोगिनीका पूर्वकथा कहिन्छ

पूर्वकालमा ब्रह्मा विष्णु महेश्वरले मणिमयपर्वतमा तप गरि प्रसन्न गराया ॥ कस्ता ईश्वरि भनौला त विष्णुका नेत्रमा स्थिति भयाका ब्रह्माले नमस्कार गरियाका योगनिन्द्रा स्वरूपी हुनाले योगेश्वर भनि नाम प्रख्यात भया ॥ फेरि कोहि एक दिनमा नारद मुनिका वचन सुनि कलिंग देशका राजा देवीदास नाम भयाकाले योगेश्वरि महात्म्य मुनी प्रेमभक्ति गरि आफ्ना छोरालाई राज्य सौपि महा-माया स्मरण गरि महाकष्टले नेपालमा आई योगगंगातीर्थ स्नान गरि गणेशादि नमस्कार गरि संसारको भोग छाडि महामंत्र जपि तप गर्दा परमेश्वर प्रसन्न भै वरदान दिदि भइन् ॥ कस्ता प्रकारले दर्शन दिया भन्या चित्र रूप भै शिवशक्तिस्वरूप उमामहेश्वर महाभयंकर रूपले कार्तिक कृष्ण नवमिका दिन दर्शन दीदा भइन् ॥ राजाले अनेक प्रकारसंग भूमिमा दण्डवत प्रणाम गर्दा ईश्वरबाट वरदान भइन् आज्ञाभईन्—हे राजन् तिमि, सदेहमा मुक्त भयो अब उमामहेश्वरलोकमा जाऊ भनि वाणि हुंदा देविलोकबाट सूर्यप्रभा विमान ल्याई राजाकन राषि सदेहमा देविलोकमा गमन गराया ॥ राजाले गमन गन्याको संख्या एक लाख १००००० सम्म पुगि सकदा वरदान पायाको हो ॥ ताहां उप्रान्त ईश्वरीबाट यस्ता तरह वाणि प्रसन्न हुंदिभइन् ॥ जो कोही जन हवस यो पुरिमा आई दान पुण्य गर्नन् त्यो पुण्य अक्षय होला ॥ फेरि देहान्तैमा परमधाम जाला ॥ फेरि अरू अरू ठाउँमा गन्याको पुण्य जपभन्दा भनि यस स्थानमा एकवार मन्त्र जप्याको कोटि कोटि गुण फल प्राप्त होला भनि महामायाबाट वाणि प्रसन्न भै अन्तर्ध्यान हुंदिभइन् ॥ सो निमित्त विना वज्रयोगिनी नजाई सिद्धि पाउन महाकष्ट छ ॥ वज्रयोगिनीमा भक्ति गन्या सर्वसिद्धि पाई उद्धार भै जाला फेरि तीर्थयात्रा गर्दै आउंदा पशुपतिमा पुगि आर्याघाटमा स्नान गरि पूजाभक्ति गरि विरूपाक्ष तहां सिद्ध भै मुक्त पद पाई देवत्व वर पाई अद्यापि तहि वसदा भया ॥ नेमुनि पनि अरू मुनिहरूले सहित गरि जाई मणिचुडमा जाइ वस्या ॥ इनै मरिचका पुत्र नेमुनिले पूर्वकालमा १२

वषसम्म शैलकोष्ठमा रहि तप गर्दा श्री वज्रयोगिनी प्रसन्न भै तेरा तपले सन्तुष्ट भया सब योगीहरूभन्दा पनि सिद्ध भयो ॥ अलेदेषि क्षयपर्यंत तम्रा नामले गरि नेपाल भनि प्रख्यात भै संसारमा सिद्ध भै रही अन्तमा मविषै लिन हीला ॥ हे पुत्र, यो नेपालकन त्रैलोक्यमा गरिष्ठ भयाको भुक्तिमुक्तिदायक क्षेत्रमा श्रीपशुपतिकन अर्चन गरि रहनु ॥ केही कालांतरमा तस् क्षेत्र हृद भै रहला । यति ईश्वरिबाट नेमुनिले नेपालकन धर्मले पालना गर्नु भन्या वर पाया उप्रान्त विनानितिभागले गरि मनुष्यलोककन स्थिति हुदैन् भनि मनमा विचार गरी न्यायको रित धर्मराजसंग सोधनी गर्नुपन्यो भनि जाई विन्ति गर्दा भया—हे प्रभु धर्मराज, कलियुग प्राप्त हुंदा शुष्म गति भयाका मनुष्यहरूकन उपकार निमित्त भूमि गो दासि पशु वृही धान आदि गृहादिको सुस्थिर वृद्धिकन विना-न्यायका विचारले केही कुराको पनि कदाचित वृद्धि हुंदैन् कस्ता तरहसंग राज्य पालना गर्न्याहो भनि विन्ति गर्दा जमराजा आज्ञा गर्दछन्— तिमिले ठूलो कुरो प्रश्न गन्यो सत्यले गरि म कहन्छु सुन—गुरुदेषिन् मंत्रयुक्त गराउनु सुचि सौच्य व्रत सत्य वाचामा राषनु र धर्म अधर्मको विचार गर्दैरहुनु ॥ स्वामिका अधिनमा राषनु ॥ तस्कन कदाचित् भय प्राप्त हुदैन् ॥ तस्ताका शरीरमा म आफै जाई धर्म च्छेष्टा गराउँला ॥ एस्ता रितले मन सुद्ध भयाका मानिसकन सुस्थिर गति इहत्र परत्र भुक्ति-मुक्ति पाउन जाला ॥ अन्यथा नास्ति गरि स्थिति हुन्या-छैन भन्या आदि निति गति धर्मराजादेषिन् सुनि आफ्ना आश्रममा जाई जमराजका वाचाअनुसार शास्त्रका प्रव-धले गरि पशुपति क्षेत्रकन धर्मले पालना गरि लोककन बोध दी नियम गराई व्रतादि उपवास गराई रह्या ॥ नेमुनिले पालना गर्दा नेपाल भनि प्रख्यात भयो ॥ तसर्थ विना नेमुनिका कृपा नभै ज्योतिस्वरूपका दर्शन पाउनु कष्ट छ ॥ नेपालका गुरु नेमुनि हुन ॥ इनका पैल्लेको आश्रम दुमजामा हो ॥

तंत्रानुसार नेपालक्षेत्रको संक्षेपन वर्णन

गुह्येश्वरीकन आवर्ण गरीरह्याका प्रथम आवर्ण, पिठ-हरू गंधर्व द्विप विडालक्षेत्र नदी देवी ब्रह्मायनि समेक-चुलीमा, गोमेदद्विप धन क्षेत्र रक्ता देवि माहेश्वरी, वेथन्-चुलीमा, सरद्विप पुष्यदन्ता क्षेत्र सुमनादेवी कुमारिदेवि फुलचोचुलीमा, सूर्यद्विप महानंद क्षेत्र मनोन्मतीदेवि त्रैणवी पिठ मयनकोटिचुलिमा, नयनद्विप गोपालक्षेत्र कुसाकृतदेवी वाराहीपिठ नटारंभचुलीमा, वसन्तद्विप

सभानक्षत्र तारावति देवि इन्द्रायणी पिठ लिंगुचोचुलीमा स्वर्ण द्विप चाडीका क्षेत्र शुभकीर्णा देवि चामुण्डा देवि पिठ गदचो चुलिमा, नर अंतद्विप रतिप्टय क्षेत्र सवरी देवी महालक्ष्मी पिठ शिवपूरिचुलीमा । दुतिय आवर्णपीठ-रत्न-द्विप महाकाव्य क्षेत्र धमदेवि ब्रह्मायनि पिठ पनौत्तिमा, पुस्कर द्वीप श्रुतिधर क्षेत्र दंतुरादेवी माहेश्वरी पिठ टिका-भैरवमा, यकपाद द्विप विक्रमक्षत्र वामादेवी कौमारी पिठ शंगुलीवोमा, स्वर्ण द्विप चंदनाथक्षेत्र सुभकिरणादेवी वैष्णवाविपीठ गोष्ठमा, पुष्करद्विप श्रुतिधर क्षेत्र दंतुरा देवी वाराही पीठ लमजुडमा; नैन द्वीप गोपाल क्षेत्र कामकि-देवी इन्द्रानि पिठ वलिगमा; स्वर्ण द्विप चण्डनाथ क्षेत्र सूपकीर्ति देवी चामुण्डा पिठ गोकर्णमा, गोवर्द्धन द्विप चित्रार्ध क्षेत्र नटि देवी महालक्ष्मी पिठ सारंगराष्ट्रमा । तृतीय आवर्ण पिठ-प्रयाग क्षेत्र असितांग क्षेत्र भैरव ब्रह्मायणी पिठ वतावूमा, वारानसी क्षेत्र रुद्रभैरव माहेश्वरी पिठ गोमतीमा, कोलापूर क्षेत्र चण्डभैरव कौमारी-पिठ सुनागुठीमा, अट्टहास क्षेत्र क्रोधभैरव वैष्णवी पीठ बलषूमा, जयति क्षेत्र उन्मत्त भैरव वाराही पठि ह्योसांमा, चरित्र क्षेत्र कपाल भैरव इन्द्रायणि पिठ त्वटुलमा, एकां-वर क्षेत्र भीषण भैरव चामुण्डा पिठ चैलगांगा सद्धिमादेवी कोटक्षेत्र संघार भैरव महालक्ष्मी पिठ कांतिमा । चतुर्थ आवरण-जालंधर पिठ जालेश्वरी सारंडूमा, पूर्णगिरिपिठ पूर्णेश्वरिदेवी लुंगुलिमा, कामाक्षा पिठ कामेश्वरि देवी गोषूमा इ तीनमा भित्र ओद्यान पिठ श्रीगुह्येश्वरीदेवी श्रीपशुपति ज्योतिरूप शिव विराजमान छन् । गंडकी, कौशिका, निलकण्ठेश्वर, नठारभेश्वर यति मध्ये नेपाल क्षेत्र यस भित्रका पशुपतिका सिमाना मृगेन्द्र सिषरमा कुटेश्वरदेषि दक्षिण तिलेश्वरसम्म, पूर्वकोटेश्वरदेषि पश्चिम चंदन भराटेश्वरसम्म, योगधारा नदीदेषि विष्णुमतिपर्यंत, गोदावरी-देषि हरितीर्थसम्म, यति अष्टदिग् भित्र पशुपति क्षेत्र भुक्तिमुक्ति दिव्या परमक्षत्र हुन । गुह्येश्वरी नाम इश्वरी जहां वीराजमान छन् तहां अष्टमात्रीका आफ्ना गणले सहित भै विराजमान छन् । श्रीपशुपतिश्वरका दक्षिणद्वारमा विराजमान भयाका गणेश, क्षेत्रपाल, अष्ट-चिंरंजीविहरू वत्सलादेवी, राजराजेश्वरी पूर्वजन्मका स्वरूप दर्शन हुन्या कुण्ड चन्द्रपितामह, भैरव, विरूपाक्ष, अनन्त-नाग र देवताहरू आफ्ना आफ्ना गणले युक्त भै रह्याका छन् । पश्चिमद्वारमा लम्बोदर, दण्डपानि, वरुणवागिश्वरी देवि, नारायण आफ्ना आफ्ना गणले युक्त भै विराजमान छन् । उत्तरद्वारमा यकदन्त गणेश, नंदीकेश, पौलस्त कुवेर, गुह्यकगणले युक्त विजया देवी, योगिनीगण सहित सिद्ध-

गणेशहरू रह्याका छन् । यस्ता प्रकारसंग देवदेवी प्रथम गणले सहित विराजमान छन् । धन्य पशुपति क्षेत्र धमार्थ काम मोक्ष फल दिव्या स्थल भनि कहियाको छ । महा-पद्ममा मेरु कर्णिका भयाका, सहस्रदल भयाका, साक्षात् माहेश्वरि पुरिकन कह्याका छन् । स्वर्ग मर्त्य पातालमा दुल्लभ भयाका क्षेत्रमध्ये देवताका नायक भयाका परात्पर निर्गुणेश्वर विराजमान छन् भनि कुमारले अगस्त्यमुनिकन सुनाया । धन्य पशुपति पुरि ७२ वहत्तर भूवनमा संसारका सार दुल्लभ छन् । जम्बुद्विपमध्ये दुई पुरि उत्तम छन्- काशिपुरि र पशुपतिपुरि छन् । मोक्ष एक थोक मात्र दिव्या काशि छन् । धर्म अर्थ काम मोक्ष चतुर्वेदोक्त फलदायक पशुपति पुरि हुन । तसैकारण काशिभन्दा चतुर्गुण अधिक फलदायक पुण्यक्षेत्र भनि कहियाका छन् ।

अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका ॥

पुरी द्वारावती चैव सप्तैता मोक्षदायकाः ॥

ई सात पुरि संसारका सार हुन् । इ सात पूरि-भन्दा उत्तम पशुपति पुरि हुन् । जाहाँ योतिलिङ्गे श्वर वाग्मतीसहित छन् । वलीराजाका हुकुममानी दैत्य-जनले हिमवत् उत्तरमा ज्ञानतीर्थ-भन्याको स्थान आधि शुक्राचार्यले संकल्प गराई देवलोक जित्ना निमित्त नाना-प्रकारले दैत्यजनले तपस्या गरिरहदा रहदा दिव्य वर्ष सहस्र पुण्यासम्म विष्णु आराधना गर्दा-तिमिहरूकन उद्धार गर्ना निमित्त विष्णुले श्रीमहादेवका आज्ञाले दैत्यहरूकन सात ज्ञान दी राज्यको लोभ त्यक्त गराई देवताहरू पनि दैत्यहरू पनि प्रतीपाल गर भन्याका वचन सुनी सुद्धोदन राजाका रानी मायादेवीका गर्भमा दश-महिनासम्म बसि लोकायत मानेर त्रियुगका अंतमा लोक रक्षा गर्ना निमित्त मायादेवीका कोषिबाट माघ शुल्क चतुर्थीका दिन श्रवण नक्षत्र बुधवारका दिन जात भया । कलि प्राप्त हुँदा यस दिनमा स्वर्गबाट पुष्पवृष्टि देवदुन्दुभि अपसराहरूका राग शब्द प्रभृति नानाशब्द भै लोकहरूको आनन्द शब्द भयो । यो बालष सर्वलक्षणले संयुक्त भयाका थिया । तीन-वर्षमा मुण्डन गरि सात वर्षमा जनही दिया । पछिबाट वौद्धाचार्य भै नेपालमा प्राप्त हुन लाग्दा ब्रह्माले दण्ड दिया, भिक्षापात्र शिवले, नानाचिजहरू दी ब्रह्माले स्तुति गन्या । रिषिश्वरहरू समूह भै एस्ता अवसरमा इन्द्रले छत्र ली बढाया । वायुले लियि चामर हाँक्या । दिग पाल सबैले सेवा गन्या । यहाँपछि देवताहरूका वचन सुनी भगवान् जहाँ दैत्यहरूले शाक्यसिंहकन देषि विष्णुले वौद्ध अवतार घान्याको हो भनि नानाप्रकारसंग स्तुतिभक्ति गरी

त्रैलोक्यका भोग वांछा गरि वर भाग्दा शाक्यसिंहबाट—
हे दैत्य ! तिमिहरूले राज्यका लालचनगर । तिमिहरूलाई
मैले परस्रपद जान्या ज्ञान कहला भन्दा दैत्यहरूले विंति
गन्या—हे भगवान् ! ज्ञानयोगमा त हामि वसुला, तर
अवरावति राज्य गर्न नपाया हामिहरूलाई षान पाउंदैन,
भोक भै ज्ञानमा वसेर क्या सुष भयो भनि विंति गर्दा
भगवान्बाट हे दैत्यगण, तिमिहरूले यो लोकमा कसैले
अश्रद्धा भै क्रोधले दान दियाका, फेरि अर्पण गरि षायाका,
द्वन्द्वभावले गन्याका अर्चन क्रोधले गन्याका पुण्य यो सबै
तिमिहरूले षाउ भनि वरदान दी दैत्यहरूलाई बुझाई
वोधज्ञान कहि दैत्यहरूकन बुझाया ।

अहिंसा परमो धर्मो ह्यहिंसा परमं सुखम् ।

व्रतं परमहिंसा च ह्यहिंसा परमो बली ।

हे दैत्य-गण हो, यी इन्द्रिय ज्ञान, प्राणायाम ज्ञान अन्त-
राहुति ज्ञान भेद प्रभृति नाना सुद्ध ज्ञान वर प्रसन्न भयाका हे
दैत्य, कलिका राजा नहुनु, परधन परस्त्रि प्रभृति नाना पापले
अर्काका स्व सर्वस्व षाई कामक्रोधादि उत्पात गराई नाना-
पाप भुक्त गरि पछिबाट नर्कमा पस्नुपर्ला । सो निमित्त
वौद्ध ज्ञान धरि आपना आपना स्वतन्त्र कार्य गरि आनंद-
सित विहार गरि वस भन्दा दैत्यहरू सबै मिलि भगवानकन
नमस्कार गरि आपना आपना सहर फकि आनंदसंग
वसदाभया । यहाँ उप्रान्त भगवान् नेपालमा विराजमान
गन्या । जाहा त्रिदशगण आयि जानिस्मरण तीर्थमा
भगवान्कन नमस्कार गरि आपना आपना पुसिसंग राज्य
प्रतिपालन गरि आनंदसित रहदाभया । जातिस्मरण
तीर्थमा जसले स्नान गर्ला तसकन स्वर्गवास पाउला ।
भगवान् वस्याको ठाउँ—

ददन्ति स्म सुराः सर्वे बुद्धावतरिताय ते ।

तदादि चोत्तरे देशे हिमवति गिरौ सदा ।

त्यसपछि देवगण हर्षमान भै स्वर्गमा विराजमान
भया । नेपालका देवताहरू अघि पनि लेषियाका का
छन् । तिनै देवताहरू मध्ये चनुरप्रकारका बोधनिमित्त फेरि
कहिन्छ । तिन युगसंग देवताहरू वारवार तिथि योग संयुक्त
भया वाग्मती आदि तीर्थहरूमा स्नान गरि पशुपतिनाथ
गुह्येश्वरी प्रभृती देवदेवीहरूको दर्शन पर्शन गर्न आउँदै
गर्दथ्या । प्रस नेपालपुरिमा पवित्र नदिहरू धेरै छन् ।
तन्त्रमा कहियाका प्रसिद्ध गङ्गा—वाग्मति, रुद्रधारा, मणि-
मति, फल्गु, विष्णुमति, भानुमति र प्रभावती कह्याका छन् ।
वाराणसी स्थलभन्दा चतुर्गुण्य अधिक पुण्यस्थल हुनाले

देवतामा पनि चतुःप्रकारले स्थित भयाका देवताहरूका
नाम—आदौ गणेश ४-चन्द्रविनायक चोभारका १, सुर्यविनायक
भक्तपूरका २, रक्तविनायक देवपट्टनका ३, श्वेतविनायक
चावहिलका ४ । काली पनि ४-गुह्यकाली १ वत्सला
२ दक्षिणकाली ३ कालीचोकका महाकाली ४ । कौमारी
४-वालकुमारी कुमारी डोमा १, वालकुमारि ठिमि २,
मयतिदेवी पंचवालकुमारि ३, पाटन वालकुमारि आवाहन
गरि क्वाछेमा स्थापना गन्या ४ । गङ्गा पनि ४-वाग्मति
१, मनमती २, विष्णुमती ३, रुद्रमती ४ । नदी पनि
४-प्रभावती १, हनुमती २, दानामती ३, इक्षुमती ४ ।
वाराहि पनि ४-श्वेतवाराहि उत्तर १, नीलवाराहि पूर्व
२, वज्रवाराही दक्षिण ३, धन्तलिवाराही पश्चिम ४ ।
योगिनी पनि ४-वज्रयोगिनी १, ह्यगुयोगिनी २, नील-
तारा योगिनी फुलचोकि देवि ३, विजेश्वरी इनमा ब्रह्म-
कुमारी विद्याधरी नाम गन्याकी सिद्ध भै पछि मिलन
गयाकि छन् ४ । नारायण पनि ४-गरुडनारायण डोला-
गिरिमा छिन्नमस्ता शक्तिसहित १, चयेजुनारायण चण्डेश्वरि
सहित २, नृसिंहनारायण सिषरिलक्ष्मी सहित ३, इचंगु-
नारायण माहेश्वरी वैष्णवी सक्तिसहित ४ । महालक्ष्मी
पनि ४-महालक्ष्मी बोडेका १, महालक्ष्मी लुभुका २,
महालक्ष्मी पाटन लगनषेलका ६, महालक्ष्मी षोकनाका
४ । वैष्णवी पनि ४-वैष्णवी अप्पाका १, तोडलपीठ
वैष्णवि नदलका २, वैष्णवी बलषुका ३, वैष्णवी भाजं-
गालका ४ ।

फेरिद्वापर युगका मानसरोवरदेषि सिलानदी तरि
आयाकी जसले वागीश्वर कहलाई देवपट्टनमा विराज-
मान छन्, इन देवीकन प्रथम गणहरू आई नियम गरि
तीर्थका जल आवाहन गरि सुद्ध तिर्थ बनाइदिया ।
पशुपतिपुरिका पश्चिम दिशामा रक्षाकारि हुन् । राज-
राजेश्वरी पनि कामरू प्रीठदेखि आई पशुपतिका दक्षण
भागमा शिलारूप विराजमान गराया । इ दुइ इश्वरी
सहित नव ईश्वरी भै प्रकाश भया । गुह्येश्वरी १, वच्छले-
श्वरी २, वज्रेश्वरी ३, कोटेश्वरी ४, झंकेश्वरी ५, भुवने-
श्वरी ६, मंगलेश्वरी ७, राजेश्वरी ८, जयवागेश्वरी ९,
इ नौ ईश्वरी मूलमूर्ति भै सदा रक्षाकारी भै विराज-
मान छन् । नेपालपुरि उत्तम भनि भुतलमागले गरि
नीलचूडपर्वतका मनिबाट गोदावरि प्रादुर्भाव भईन् । फेरि
यही क्रमले त्रीशूलगंगा पनि जमाल पर्वत मनिबाट प्रादु-
र्भाव भैगया । इ दुई तीर्थ वायव्य र आग्नेय कोणको सन्मुख
पाई प्रकाश भयाका छन् ।

हिमालयखण्ड मुक्तनिमित्त चैत्यरूप भगवान् धर्म धातु-
वागीश्वर भनि आफै आई स्वयंभु कहलाई विराजमान
हुदाभया र शिवलिङ्गमा ज्योतिरूप पशुपतिपीठमा गुह्येश्वरी
र वत्सला यकै हुन् । चैत्यमा स्वयंभु श्मशानमा कर-
वीर यति युक्त हुँदा शुद्ध पीठ भयाको हो । हरिणेश्वर
पशुपतिका आज्ञाले नेपाल जलामय हुन्या छ । तेस
जलमा विराजमान हुला भनि ब्रह्मा, विष्णु, इन्द्रकन
पूर्वकालमा आज्ञा भयाको पुन्याउन निमित्त ईश्वरका ईक्षा
महेन्द्रदमन आदि दानवहरूले वैनि प्रभावतीकन जल-
विहार निमित्त भनि वाग्मतीकन थुनी १६ वर्षसम्म जल-
पूर्ण गरि राषदा समये यक कमल उत्पन्न भै स्वयंभु
स्थानमा स्पर्श गर्न जाँदा पद्मगिरि भनि सबै देवताहरू
स्वयंभुमा आउँदा भया । यसै समयमा मंजुश्वरि परि आई
सिभुकन प्रकाश गन्या । जंगल वनाइ सेवा गन्या । विष्णु-
बाट पनि छापेरयुगका अंतमा वौद्धावतार लिदाभया ।
केहि कथान्तरमा भीमसेनबाट दोलषाका भीमेश्वर भनि
सेवा गर्न आई भीमेश्वर भनि प्रख्यात गराउँदा नेपाल
तलाउ देषि डुंगामा वसि खेलि आउँदा दैत्यकन्याहरूकन
भगाया भन्या कुरा कथांतरमा छ । डुंगा अद्यापि भीम-
डुंगामा छ । श्री भगवान विष्णुबाट बुद्धावतार धारणा
गरि उत्तराषड विषे आई जातिस्मरणतीर्थमा तपस्या
गरिरह्याका दानवहरूकन वौद्ध ज्ञान दी भीक्षुचर्ज्यामा
राष्याउप्रान्त नेपालमा बौद्धमार्ग शिवमार्ग दुई मार्गको मिश्रित
भया । महिन्द्रदमन आदि दानवहरूले वाग्मतीकन थुनि
नेपाल षालडाकन जलले पूर्ण गरि राषदा विशालनगर
आदि सहर ग्राम नष्ट भै गयापछि सुप्रभानगर पनि
गुजरिगया उप्रान्त केहि कालपछि बुद्धमार्गका शास्त्र
प्रमाणले केहि वार्ता काँहछ-

भाट भटचानि भन्याका माता भ्राता देवता आका-
श्वरि भै आई दिशालनगर उज्जिगयाको स्थानमा फेरि
नगर वसायापछि एक ऋषिपुत्रकन स्वयंव्रत नाम राषि
राज्याभिषेक दि नगरका रक्षा गराया । यहाँ उप्रान्त
केहि कालपछि मारवार देशका राजा सुदत्तकि रानि
पिगला नाम गन्याकी आपना स्वामिले धेरै अपमान गरि
माया त्याग गरि राषदा पिगला रानि मन्मा वहुतै दुःख
मानि स्वामिको कृपादृष्टि हवस् भनि ईश्वरी पुकारी रहदा
नेपाल पुरिकन स्वप्ना देषिन् र श्रीगुह्येश्वरीका शरणमा
जानुपयो भनि नेपालपुरिमा प्राप्त भै गुह्येश्वरीका स्थान
स्वप्ना प्रमाण ठहराई निराहार गरि तपस्या गरि रहिन् र
ईश्वरि प्रसन्न भै-हेरानि, तेरा मनोरथ पूर्ण हुन्याछ भनि

वरदान जसन्न भईन् । ताहापछि ती रानिले मंजुविहार
नाम विहार गृह बनाई चार धारा जल सोधन गरी
जलकृति बनाई तेसै घरमा वसी नित्य नित्य देवीका
स्थान जाई सेवा गरि मोहिनीलाई सेवा गरि रहदा समये
लोहवान देवहरूले प्रहार गरि खेल्याका सिला भै गया
र लोहसिला नाम कुमारिगण अतिभयंकर भया र पिगला
रानिले गुह्येश्वरिमा विति गरी श्वेतविनायक जगायो । ति
गणेशवौद्धपृथ हुन् । केही वर्षपछि रानिका धर्म व्रतका प्रभावले
आपना स्वामि सुदत्त राजाका चित्त चंचल भै रानिकन
षोज गरि नेपाल पूरिमा आई गुह्येश्वरिका स्थान संधि
पूगदा पिगला रानिकन देवताहरूले दीव्यसुन्दरी देषि
भ्राति भै रहदा राजा सुदत्तले तेस स्थानमा आई पुग्या ।
देवताहरूले रानिकन छेकि समान्त तयार हुँदा पिगला-
रानिले भयले ईश्वरीका नाम पुकारि मलाई रक्षा गर,
म पिगला हुँ भनि पुकारा राजा सुदत्तले सुनि मेरा रानि
पिगला त एतिको सुंदरी थियन भनि दोमन भै पछिबाट
मेरै रानी हो भनि नजीक जाँदा रानिले राजा सुदत्त
कन चिह्नि प्रणाम गरि देवीका निकटमा जाई रानिले
स्मरण गरि रहिन् । ताहाँपछि राजा सुदत्तले देवताहरू-
कन अहो देवताहरू, रानी त मेरी स्त्री हो तिभिहरूले
हरण गरी लैजान षौज्दछौ, यहाँ नवस जाउ भन्दा देवता-
हरूले राजा सुदत्तकन घेरि मिथ्या कुरा गर्छस् । यस्ति
सुन्दरी स्त्री तेरो कसरि हो भति मान तयार गर्दा श्री
गुह्येश्वरीबाट वाणि भै देवताहरूकन बुझाई पठाई स्त्री
पुरुषलाई दीदी भईन् । केहि वर्षसम्म राजारानी दुवैले
मंजुविहारमा वसि सेवा गरि ईश्वरीका आज्ञाले स्वदेशमा
जाई आनन्दसित रहि अंतमा उद्धार भैगया । जाहादेषि
यो नेपाल पुरिमा देवताहरूका महिमा महात्म्ये घटिगयो
भन्या जानि श्रीभैरवहरू चार मिलि सम्मत गर्न लाग्या ।
प्रथम नुवाकोट भैरव, दोश्रा भक्तपुरका भैरव, तेश्रो टिका-
भैरव, चौथा मध्ये पचलिंग भैरव आगमचो देषि आयाका
ई चार भैरव समूह भै नेपालमा कलियुगमा दुख हुन
लाग्यो अब विना राजाले ग्रहले हाभ्रा रक्त पानकन
हुन्या छैन भनि राजा तुल्याउन इच्छा गर्दा भया । यो
वृत्तान्त सवै इन्द्रायणि देवीले जानि त्रिशूल गंगाघाटवाट
अब नेपाल पूरिमा सदा सर्वदा राजिक हुन्या छन् भनि
आई नेपालपूरिका उत्तर भागमा मनमयजु भनि प्रख्यात भै
विराजमान हुदि भइन् । ई देवी आयाको थाहा पाई
दिभ्कौमारिहरू सबै प्रकाश हुदा भया । पूर्व ठेमिका
बालकुमारी, दक्षिण वकठछे बालकुमारी, पश्चीम वलषु
पिठदेषि ज्ञानेश्वर संधि आई मयति देवि कहलाई रह्याका

छत् । अघि विशालनगरका श्मशानेश्वरि भै रह्यामा उत्तर मंगलपुरका कौमारिहरूले नेपालका राजीकदेवता द्वि रूपी हुन् । यति देवतादिहरूको महिमा द्वापरयुगभित्र भैगयाको हो ॥

युगभोग संख्या सत्ययुगका भोग सत्रलाष अठईस हजार १७२८०००, मनुष्यका आयु प्रमाण दशहजार १००००, धर्मज्ञ प्राणवायु, शुक्रस्थान मेदसंधी, स्थितिकर्ता विष्णुबाट धारणा गन्याको अवतार मत्स्य अवतारमा संघा-सुरकन मारि चतुर्वेदकन रक्षा गन्या १ क्रुर्मावतारमा देव-दैत्यहरूले समुद्र मथन गर्दा जलमा इ विष्णु कुर्मरूप भै आफ्ना पिठमा पर्वत राषि समुद्रमथन गन्या २ वराह अवतारमा हिरण्यकक्षकन वध गरि जलमा डुवियाका पृथ्वी-कन धारणा गरि महिकन सुस्थिरसंग राषदा भया ३। नरसिंह अवतारमा हिरण्यकश्यपूकन मारी प्रह्लाद आपना भक्तकन रक्षा गर्दा भया ! त्रेतायुगका भोग बाह्रलाष छयानव्यहजार १२९६०००, मनुष्यका आयु प्रमाण पांचहजार ५०००, प्राणवायु अस्थिसंधि, विष्णुका अवतार ३। वामन अवतारमा त्रिविक्रम रूप भै वलि-राजाकन छलि पातालपूरमा पठाई इंद्रादि देवताकन स्वर्ग भोग गराया ५। पशुराम अवतारमा जमदग्निका पुत्र भै सहस्रार्जुनका वध गरि फेरि २१ वारपर्यंत पृथ्वीतल विषे क्षेत्रियहरूकन मारी निक्षेत्रीय गरि चिरंजिवी भै गया ६। रामचन्द्रावतारमा सितासहित वनवास गरि सिताको कारण गरि वानरहरू साहाय्य गरि सेतुवन्धन गरि लङ्का जाई रावणादिदैत्यहरू मारी विभीषणलाई राज्याभिषेक दी सिताकन साथ ली अयुच्या फकि हनुमान र वीभिषणकन चिरंजिवी वर प्रसन्न भया । द्वापरयुगका भोग आठलाष चौसठि हजार ८६४०००, मनुष्यका आयुप्रमाण वर्ष हजार १०००, प्राणवायु, रक्तमांस चर्म संयोगे, विष्णुका अवातार २ । वलभद्र अवतारमा गोकन रक्षा गरि हल धारणा गरि दानवहरू मान्या । सुतकन मारि ब्रह्महत्या लाग्यो भन्या वहाना गरि महाभारत हुंदा कृष्णले भारत सम्पूर्ण गर्न पाठ गन्या छैन भनि निहुं गरि पहिले विदा ली महाभारत हुन्या वेलासम्म तीर्थयात्रा गरि रह्या ८। यहापछि बुद्धावतारमा वलीराजाका आज्ञाले दानवहरू धेरै मिलि त्रैलोक्यमा भोग वान्छा गरि जातीस्मरणतीर्थमा तिन्र तप गर्दा समय इंद्रादि लोककन रक्षा गर्न निमित्त शाक्यसिंह नाम धारि आइ दानवहरूकन बोध-ज्ञान दी अहिंसा परमो धर्मः प्रभू ती ज्ञानसिक्ष्या दि स्वर्गका भोगको वान्छा छुटाई वीधमार्गमा राषि इंद्रादिकन रक्षा

गरि वौद्धमार्गको वृद्धि गरि वेदमार्गको प्रसंसा घटाया । कलियुगका भोग वर्ष चारलाष वतीस हजार ४३२००० मनुष्यका आयु प्रथम पादमा १०० वर्ष, प्राण अन्नमय, दुतीय पादमा स्थुलाहारि मनुष्यका आयु वर्ष पचास ५०, तृतीय पादमा मनुष्यका आयु वर्ष सोह्र १६, भक्ष्यण तृण पुष्प फलानि । कलियुगका अर्थमा विजायाभिनन्दन राजा जन्म ली समस्त दुष्टजन षण्डन गरि साधु जन लोककन सुषभोग दिन्याछन् । स्वयं सहस्त्रवर्ष जीवति । विष्णुका अवतार कलंकी १ श्लोक

अन्ते कलंकि अवतारे दुष्टप्रमाण

मनुष्यान् युग्मषड्भेन सर्वेभ्यो जनेभ्यो नाशयति ।

नृणां प्राणाः कृते मेधे त्रेतायामरस्थि संस्थिताः ।

द्वापरे रक्तमांसे स्यात् कलौ चात्रे व्यवस्थिताः १ ॥

युगका भोग प्रमाणले गरि संसारमध्येमा धर्म अर्थ काम मोक्ष शुभाशुभ देव नदी तिर्थ शास्त्रादिका प्रभाव मनुष्यादिहरूका आयुर्दा बल, बुद्धि पराक्रम क्रमैसंग घट्दै जान्याछन् ।

भविष्यपुराणका वचन—

दशवर्षसहस्त्राणि विष्णुनामानि गोचरे ॥

तदर्थं जाह्नवीतीयं तदर्थं ग्रामदेवताः ॥११॥

अस्थार्थः—कलियुगका १०००० दशहजार वर्षसम्म संसारमा विष्णुका नान प्रसंसा गरि रहनन् लोकजनले । ५००० पांचहजार वर्षसम्म भागिरथि गंगाको माहात्म्य रहला । २५०० पचिससय वर्षसम्म ग्राम विषे स्थापना गन्याका देवताहरूका द्वाराले भुक्तिमुक्ति पाउन सकनन् । यो नेपाल देवपुरि हुनाने भविष्यपुराणका श्लोक प्रमाणभन्दा अधिक वर्षपर्यंततक फलदायक नेपाल पुरि हुन् । ३२००० वतिसहजार कलिवर्षसम्म वागमतिका माहात्म्य रहन्या छन् भन्या वचन शास्त्रमा कह्याको छ ।

आदिदेशिको संक्षेप वर्णन एकलाष १००००० वर्षसम्म पृथ्वी जलामय अन्धीभूत भै रहंदा वह्या र विष्णुको विवाद हुंदा ति दुईका मध्यबाट ज्योतिर्मय लिग मुल देशि ब्रह्मापर्यंत यकै ज्योति भै प्रगत हुंदा वाणि भयाको श्लोक

मय्येव सकलं जातं मयि सर्वं प्रतिष्ठितम्

मयि सर्वं लयं याति तद्ब्रह्मास्म्यहमव्ययम्

अलक्षण रूपका वाणि भै सृष्टि स्थितिको भारा पाई संसार रच्या उप्रान्त धेरै कालपछि सत्ययुगका

हजार १००० वर्ष शेष रहंदा देवि देवताहरूले २०००० विस हजार वर्षसम्म देवताहरू आउँदै वरदान पाई दिग्पाल भै गया । फेरि २००० दुइ हजार वर्षसम्म सुवर्णमय सत्यवति पुरि भै देवताहरूले राज गन्या उप्रान्त जोतिर्मय लिग गुप्त भै जांदा देवताहरूले छाडि आपना स्थानमा गया । जाहां उप्रान्त तपोवन भै गया । ज्योतिरूपेश्वर मृगरूप धारणा गरि धेरै कालपर्यंत वन विहार गरि देव, दैत्य, सिद्ध देवि गुप्त भै रहंदा भया र हरविनु संसारको शोभा छैन भनि षोर्जाहिंद्दा ब्रह्मा विष्णु, इन्द्रादि देवताहरूले पार्वतिका उपदेश पाई मृगकन चिह्नि शृंग ग्रहण गर्दा भविष्यवार्ता हरिणेश्वरबाट प्रसन्न भै क्रिडा समाप्त भयाको छैन स्वर्ग आउनको इच्छा मेरो छैन भनि अन्तर्धान भै फेरि मृगरूपमा रहि विहार गर्दा भया । यहाँपछि ब्रह्मा, विष्णु इन्द्रका हातको शृंग स्वर्ग, मर्त्य, पातालमा स्थापना गन्या । यहपछि म्लेच्छ किरातिहरू आई दशहजार वर्षसम्म राज्य गरिरहंदा समय कामधेनुले दुग्ध चढायाको देवि म्लेच्छहरूले पनि हेर्दा ज्योतिर्लिग फेरि प्रकट भया र ती सर्व म्लेच्छहरू लिन भै भया र त्रेतायुगका अंतमा १००० यक हजार वर्ष शेष छंदा ब्रह्मा, विष्णुबाट धर्मदेविन् रहित भयाका म्लेक्षहरू सहजमा लिन भै तन्या । अनर्थ भयो भनि आई आरतीमध्ये घृतदिप बलिरह्या झै प्रकट भैरह्यामा सुवर्णका पद्म कणिका मध्ये पारि मणिमय लिग ज्योतिर्माथि स्थापना गर्दा भया । फेरि विष्णुबाट पनि पंचप्युहमूर्ति इन्द्रनीलमनीका लिग बनाई उसमाथि स्थापना गर्दा भया । यहाँ उप्रान्त ब्रह्मा, विष्णु, सिवात्मक लिग भैगया । इन्द्रादिहरूबाट शिवलिग बनाई आपना आपना नामले नेपाल क्षेत्रमा स्थापना गरि रहंदा भया । यहाँ उप्रान्त डोलागिरिमा गरुडनारायण प्रकाश भया । आदिगणेश पनि नैरित्य कोनमा प्रकाश भया । एस्ता प्रकार संग स्थान स्थानमा धेरै देवताहरू प्रकाश भया । मणिमय सुवर्णादि लोप भैगया । तपोवन भै रहंदा फेरि विश्वकर्मांलि स्वर्णपुरि बनाई दिदा द्वापरांतमा देवताहरूले वास गरि रहंदा भया । तपोवन भै सकीयापछि हुन्या अधि तपोवन पर्यामा हरिणेश्वरबाट भविष्य वाणि भया माफिक तपोवन विहार समाप्ति भयापछि द्वापर जुगका शेष वर्ष ३०००० तिस हजार मध्ये १४००० चौद्ध हजार वर्षसम्म अगमस्थान भै राज्यकर्ता शुन्य भै रहंदा चतुषष्टि लिगहरूका प्रति प्रभाव बुद्धि भै रिषि मुनिहरूले सिद्धि वर पाउँदै फेरि कोहि कोहि ब्राह्मणादि चतुर्वर्ण म्लेच्छहरू, धर्मात्मा, पापात्माहरू नेपालमा पुगी

ईश्वरीका अनुग्रह पाई उद्धार भै गया । रूक्ष नाम किराति पनि नेपाल पुण्यभूमि वाग्मतिमा प्राणत्याग गनलि कान्तिपुरिका राजा भै जन्म लिन गया । नेपाल भूमिमा विश्वकर्मा आई स्वर्णपुरि बनाईदिदा मुक्ति सोपानपुरि भैगया र ईन्द्रादि देवताहरू आई सोर्णपुरिको भोग गरि रहंदा समय रूक्ष नाम किराति मरि कांचि देशका राजा हुन्या राजा आई धर्मदत्त नाम पाई गुह्येश्वरिका अनुग्रहले वरप्रसाद पाई देवताहरूकन हटाई १००० एक हजार वर्षसम्म स्वर्णपुरिको राज्य भोग गरि सिवलोकमा गमन गन्या । उप्रान्त फेरि देवताहरू आई वास गरि स्वस्व स्थानमा गया । उप्रान्त केहि काल पछि महेंद्रमदन नाम दैत्य आई सुप्रभापुरिको राज्य १००० एक हजार वर्षसम्मन भोग गरि रहंदा समय अधि हरिणेश्वरबाट नेपाल तलाउ भै जान्याछ भन्या भविष्यवाणि प्रमाण प्रभावतिकन जलविहार निमित्त १६ वर्षसम्म वाग्मति थुनि हृदं गरि राषदा प्रद्युम्नले महेंद्रमदनलाई वध गन्या । प्रद्युम्नका सहायनिमित्त आयाका श्रीकृष्णबाट सेतुवन्ध काटि जलप्रवाह गराया ॥ हृदं हुंदा अधिका पुरिहरू विग्री सुप्रभापुरि पनि उजरि मणिमय वर्णादि लोप भै गया । केहि कालपछि नेमुनि गुरु पाई विरूपाक्षले तिर्थयात्रा गन्या उप्रान्त म्लेच्छहरू आई वास गन्या । ग्रामहरू पनि वन्या ३०००० तिस हजार वर्ष सकियापछि ३००० तिन हजार वर्ष लाग्दासम्म म्लेच्छको राज होला भन्या वाणि भै इश्वर किरातरूपले विहार गन्या । १००० हजार वर्षपछि किरातरूप सिवसंग पार्वतीको भेट भयो । फेरि किरातिकन वैशवलाधिप राजाले जय नगरंज्याल यही रूपमा रहंला भनि आज्ञा भै सोइ रूपमा विराजमान भया । द्वापरयुग शेष १००० एक हजार वर्षपछि श्रीपशुपतिनाथ प्रकाश भया । नेमुनिकन अधि नेपालकन पालना गर्नु भन्या इश्वरिका वाणि पायाको हुनाले नेमुनिका नामले गरि नेपाल नाम हुनगयो ।

कृते सत्यवती यत्र त्रेतायां तु तपोवनम् ।

द्वापरे मुक्तिसोपानं कलौ नेपालकापुरी ॥

अर्थ ॥ सत्ययुगमा सत्यवतिपुरि, त्रेतामा तपोवन भैरह्याका, द्वापरमा मुक्तिसोपान भैगया, कलिमा नेपाल भनि प्रख्यात भया ॥

राजभोगमाला वंशावलि

क्रमेण वर्तमाने कलियुगे समस्त भूपाल मौलिमालाललित चरणाम्बुजस्य राज श्रीमत्पृथ्वीराजस्य हिमवच्छैल-

काटिद्वारा जलप्रवाह भैगया । उप्रान्त अधिका देवताहरू मृत्तिकाले पूर्ण भै छोपिन गयो । केहि कालपछि मालागात नाम गोग्रामबाट नेप नाम गोपालको बहुदा नाम कपिला गाई वाग्मति तिरमा प्रतिदिन जाई उसिरपुंज मृत्तिकामाथि क्षीरधारा वहाई चढाउन जान्थिन् । एक दिन गाई षोजन जांदा नेप गोपालले देषि क्या कारणले यो स्थानमा दुद चढाउछिन्, केहि कारण निश्चय होला भनि तेस थानमा षनि हेर्दा ८४३ वर्ष द्वापरयुगको शेष वाकी छंदा श्रीमत्पशुपति भट्टारक शिव प्रकाश हुदा भयो । पूर्वकालमा नेमुनिलाई नेपालकन पालना गर्नु भन्या वाणि श्रीज्योतिरूपेश्वरबाट श्रीवज्राष्या देवीबाट आज्ञा प्रसन्न भयाको केहि प्रमाणः-

त्वं सिद्धो भव भक्तज्ञ अनेन तनुनाशनात्
आद्यादिक्षयपर्यन्तं ततो मयि प्रलीयसे ।
त्वं च पालय हे ब्रह्म इमं स्थानं निरंतरम्
वरं पशुपतेः क्षेत्रं धर्मेण धर्मरक्षितम् ।
ततो लोका वद्विष्यन्ति तेभिधानेन सन्ततम् ।

श्रीवज्रयोगिनीबाट नेमुनीकन वर प्रसन्न भयाकोः-
हे । पुत्र, सिद्ध भयो । संसारमध्ये उत्तम मेरो भक्त हो, अनेक रूप आसनादिले गरि आद्यादि क्षयपर्यन्त वसि अंतमा मविषे लीन होला । हे ! पुत्र क्षेत्रहरूमध्ये वर भयाका पशुपति क्षेत्रमा निरंतर रहि धर्मले धर्म-रक्षा गर । तत्रा नामले गरि नेपाल भनि संसारमा प्रख्यात हुन्याछ ।

त्रैलोक्यानां गरिष्ठोयं नेपाल इति सर्वदा
नित्यं पशुपतिं तत्र समभ्यर्च्यं सुभक्तितः ।
स्थित्वा तत्रैव सम्यक्त्वमेनं क्षेत्रं पुरं ययौ
ततः कालांतरे भूयस्तत् क्षेत्रं बहुबत्सरं ।
वाग्मतीजलसंपूर्णां हृदीभूता भविष्यति ।

त्रैलोक्यमा गरिष्ठ भयाका नेपाल भनि प्रख्यात भयाका स्थानमा नित्य पशुपतिकन सुभक्तिले अर्चन गर । तेस क्षेत्रमा वढीया तरहसंग वस । केहि कालांतरमा तेस क्षेत्रमा केहि वर्षसम्म वाग्मतिजलले पूर्ण भै जान्याछ । एस्ता प्रकारसंग नेमुनिले नेपाल हृद नहुंदै यस क्षेत्रका कर्ता भै पालना गर्नु भन्या वाणि वज्राष्या देविबाट वर-प्रसाद पायादेषि मुनिका मध्ये मुख्य भै उपदेशकर्ता भै नितिको चर्चा भैरह्याका थिया । श्रीकृष्णबाट सेतुबंध काटि जलप्रवाह गराया उप्रान्त श्रीपशुपतिनाथका स्थानमा जाई पुजामान्य गर्दा समय श्रीपशुपतिनाथ प्रगट भै कृष्ण-

कन दर्शन दिदा मुनिगणका मध्यमा रह्याका नेमुनिबाट एक हात उठाई हरिहरको भेद छैन भनि नानाप्रकारसंग वर्णन गरि स्तुति गर्दा श्रीपशुपतिनाथ प्रसन्न भै-हे नेमी, एस मेरा क्षेत्रकन तैले धर्मले गरि पालना गर्नु । तेरा नामले गरि कलियुगमा नेपाल भनि प्रख्यात हुन्याछ भन्या वाणि श्रीज्योतिरूपेश्वरबाट पायाउप्रान्त नेपालकन धर्मले पालना गर्ना निमित्त नीतिको विचार गर्दाको संक्षेप प्रमाणः-सत्ययुगमा महादेवबाट, त्रेतामा विष्णुबाट, द्वापरमा इन्द्रबाट, कलिमा धर्मराजबाट धर्माधर्मको विचार गरिकन फलशासनको आज्ञा दिन्छन् । नीतिका प्रबंध प्रथम ब्रह्माले स्थिति गरि विश्वकर्मालाई कार्यको आज्ञा दि पृथ्वीमा वेदका गतिले स्मृति वसाया । अहां उप्रान्त वैवस्वत मनुराजबाट मनुस्मृति वनाई नानाप्रकारका प्रबंध चलाया । जम्बूद्विपमध्ये हिमवत क्षेत्रमा स्थिति वसाउन निमित्त नेमुनिबाट धर्मराज थाई जाई विति गर्दाको केहि प्रमाणः-

धर्मराजस्थितं देशं चिरं तिष्ठति देहिनाम् ।
विनान्यायविचारेण ग्रामो वृद्धिः कदाचन ॥

हे धर्मराज, कस्ता स्थानमा तिमि वास गर्छौं भने धर्मराजले स्थित गन्याको देशमा वढियातरहसंग देहले सुस्थिर गति पाउँछ । विनान्यायको विचारले ग्रामहरूको वृद्धी कदाचित् हुंदैन ।

न्यायशास्त्रविचारेण स्थितिमित्याह कारणम् ।

न्यायशास्त्रको विचार भन्याको केवल स्थिति गर्न कारण निमित्त हो भनि नानाप्रकारसंग विति गर्दा धर्म-राजबाट आज्ञा गर्दछन् ।

एवमस्तु यमं प्राह सत्यं स्मृत्वा गतामिषः ।
मंत्रयुक्तः शुचिर्भूतो धर्माधर्मविचक्षणः ।
स्वामिनं द्विजतुल्यं च भीतिर्नैव कदाचन ।
तस्य देहमहं गत्वा नान्यथा रहितो भया ।

वढिया कुरो प्रश्न गर्न आयौ, सुन-सत्यवाचा स्मृति गतिमा रहन्या, मंत्रले युक्त भै सुचि भै रहन्या, धर्म अधर्मको विवेक भयाका, स्वामिका अधिनमा रहन्या धर्मज्ञ भयाका एस्ताकन कदाचित् भय प्राप्त हुंदैन तस्ताका देहमा म आफै वास गर्दछु । अरू प्रकार धर्मले रहीत भयामा सुस्थिर हुन्न भन्या नाना प्रकारका निति बोध नेमुनिले धर्मराजबाट मुनिसक्याप्रान्त स्वस्थानमा जाई वस्या । फेरि ब्रह्मादेषि वर पायाका देवताहरूले

मान्य गरियाका हिमालय पर्वत सहित नेमुनिले चर्चा गरि राष्याका पर्वतहरू १०० सय छन् । तनकन भुधर-राज कहन्छन् । ति पर्वतहरू मध्ये हिमालय र उर्वील वीज पर्वतका दक्षिण भागका पर्वतहरू छत्रकहरू उजयंत, कासंद, चित्रहृद, सुहृद, केतुमीन, मणिमण, काभीरि, धेनुमान सुनाभ, व्याघ्रवाण, पुष्यक, वैतरण, सुनेमि, काभीरि, छत्रक, उजयन्त, कामुन्द, चित्रहृद, सुहृद, केतुमान, मनिमान, स्यामक, वृषभ, चक्र, द्रौण, काकन्द, ककुद, स्कदः कुज, निकुंज, सुकुंद, पंदव, सिवकुट, सुवेल, परिपात्र, मृगेन्द्र, मंजुवाक, सिद्धासन, दौलागिरि, मनिधातु, चन्द्रवान्, सिद्धाचल, पुष्पवान्, कालगिरि, ऋषिवान्, सर्वोषदी, निसाराद्री, चन्द्रनगिरि आदि ई पर्वतहरू स्वर्गसमान हुन् । नेपालहृद षोलायाप्रान्त केहि कालपछि नेप नाम गोपालले श्री पशुपतिनाथ प्रकाश गन्या उप्रान्त उहि वर्षमाहां अधिको आज्ञा पुराउन निमित्त नेमुनिबाट धर्म शास्त्र, स्मृति प्रमाण, नितिगतिले पालन गर्न विनाराजाले प्रजाको स्थिति हुंदैन भनि विचार गर्दाभया-

श्लोकः-

मनवाल माहायं च भाषासंकरगह्वरम् ।
नेमुनिः पालवांस्तं च नेमनीति महोत्तमम् ।
नीतिधीः हरनीपालं नेपालं नेमुनिः पुरं ।
नवालः ज्ञानीभूः साक्षात्सोहं वालोत्तमो मतः ॥

मनवाल नेपाल नीवाल नवालय निवार नामभाषा-यो संकर गह्वरविषे मनवाल महार्थले युक्त भयाका नेमुनिले पालन गर्दा नेपाल भनि प्रख्यात भया । तेसै नेपालमा नेमुनिले पुत्रवत् पालना गन्याकालाई नेपाल कहन्छन् । हरका उक्ति प्रमाण नीतिज्ञानले युक्त भै रह्याकाकन निवाल कहन्छन् । केवल अग्नीदेषिन् भयाका नेवाल जो छन् सो साक्षात् हरसुत कुमार हुन् । यि चार बाल उत्तम कह्याका छन् ।

श्लोकः-

महामुक्तमयी मूर्तिनरं च नरमोश्वरम् ।
बाल्यावस्था सदाकाले लक्ष्मीः श्री नेमगह्वरी ।

महामुक्त भई भुमिविषे नररूप भै नरका इश्वर भयाका इश्वर इश्वरीका अनुग्रहले सदा वालावस्था झै श्रीनेम-गह्वर विषे रहेका मनवाल महातीर्थ पदले युक्त भयाका नेमुनिबाट

विनान्यायविचारेण ग्रामो वृद्धिः कदाचन ।

विनानीतिका विचारले ग्रामैको पनि कदाचित् वृद्धि हुंदैन भनि धर्मराजसंग सिकीआयाका नीतिका गतिअनुसार विनानितिले पुर नगर ग्राम नर पशु पक्षि वृही इत्यादि केहि प्रकारको पनि वृद्धि हुंदैन भनि विचारमा ठहराई राजाका स्थिति नेपालमा वसाउन निमित्त गोपालका जातका मानिस कलि प्राप्त हुंदा कालको राजा हुनु छैन भनि हठ गर्नु गोपालकन बोध दी शास्त्रअनुसार राज्याभिषेक-दी आफुलाई ईश्वरी ईश्वरबाट दीयाका नेपाल पालना गर्नु भन्या-भारा सौपि उपदेश दिया । तत्रले युक्त भै मंत्रयुक्त गराउनु, सुचि सौच्य व्रतमा रहनु, राषणु, धर्माधर्मको वीचार गर्दै रहनु, गर्नु, गराउनु, स्वामिका अधिनमा रहनु, राषणु र तस्का सरीरमा धर्मको स्थिति भै धर्म-चेष्टा भै मन सूद्ध भयाका मानिसकन सुस्थीर गति पाई इहत्रमा भुक्ति, परत्रमा भुक्ति पाउनुछन् । अन्यथा कदाचित् स्थिति हुंदैन भन्या आदि नाना नीति धर्म ज्ञानिका बोध दि शास्त्रका प्रवंधले गरी ब्राह्मणादि वर्णकन स्वस्व धर्म नेम निष्ठाया राषि श्रीपशुपति क्षेत्रकन पालना निमित्त राजाको स्थिर गतिमा राषिदिदा भया । द्वापरयुगका अंत कलि प्राप्त हुन लागदा समय जम्बुद्विप मध्ये महा-चक्रवर्ति महाराजा श्रीयुधिष्ठिर धर्मराज हुंदा भया । नेमुनिबाट नेपालक्षेत्रमा स्थापना गन्याका श्रीराजभुमागत १ अस्य भोग वर्ष ८४। इन राजाले नेमुनिबाट उपदेश पाइया अनुसार निति धर्म नेम निष्ठाया रही श्रीपशुपति-नाथकन अधिका मूर्तिमाथि द्वितीय प्रतिष्ठा गरी अग्नि सर्मा ब्राह्मणकन अर्चनकारी बनाई वैसाष शुक्ल ३ रोहिनि नक्षत्र सौभाग्य योग आदित्य वारका दिन माहास्नानादि कर्म-गरि नित्यपूजा आरंभ गरी यसै अक्षयतृतीयादिषि श्रीपशु-पतिनाथकन नित्य नैमित्य विधिपूर्वक अर्चन गराया ।

इन राजाका पालामा श्रीपशुपतिनाथ प्रकाश भै श्लेषमान्तक वनविषे नित्य किरातरूपले विहार गरी रहंदा भयाका थिया । इन राजाले ईश्वर ईश्वरिको सन्मान, गौको पालन, प्रजाकन प्रतिपाल गरी परम आनन्दसित राज्य भोग गरीरह्या । अस्य पुत्र श्री राजा जयगुप्त १ भोग वर्ष ७३। अस्य पुत्र श्री राजा परमगुप्त १ भोग वर्ष ९१। अस्य पुत्र श्री राजा हर्षगुप्त १ भोग वर्ष ६७। अस्य पुत्र श्री राजा भीमगुप्त १ भोगवर्ष ३८। अस्य पुत्र श्रीराजा मतिगुप्त १ भोग वर्ष ३७। अस्य पुत्र श्रीराजा विष्णुगुप्त १ भोग वर्ष ४६। एति सात पुस्ता गोपाल राजाले मातातीर्थसमीपमा ठूलो गोसाला बनाई देवताहरूकन भक्तियुक्त सन्मान गरि गो ब्राह्मण पुजा गरी

नेमुनिका उपदेश प्रमाण निति मार्गले प्रतिपाल गरी आनन्दसित राज्यको भोग गरि रह्याका थिया । अस्य पुत्र श्री राजा यक्ष गुप्त भोग वर्ष ७१। इन राजाका पाला-अधि जातिस्मरण तीर्थविषे तपस्या गरी रह्याका दानव-हरुकन विष्णुबाट शाक्यसिंह नाम बुद्धावतार धारणा गरी दानवहरुकन बोधज्ञान दी बुद्धधर्ममा राषि सक्याप्रान्त संसारमा बुद्ध मार्गको वृद्धि भै आउँदा ई यक्ष गुप्त राजाले बुद्धमार्गीहरूको संग गरी बुद्धमार्गमा रहनका इच्छा गन्या र बुद्धमार्ग भै आपना पुर्षाकन नेमुनिबाट उपदेश दी राजपदविमा प्रतिष्ठा गरी दियाको । स्वधर्म मार्ग छोड्दा इन राजाको संतान नभै राजपदवि छुट्न लाग्दा मध्येदेशका महिषपाल अहीर गोपालकन झीकाइ राज्याभिषेक दिया । आफु मन्मा विषाद गरी आर्यघाटमा यक्षगुप्त राजाले प्राणत्याग गन्या । यति न गोपाल राजा-हरू नेमुनीबाट राजपदवी स्थापना गन्याका राजाका संतान-हरू हुन् । इनका जम्मा भोगवर्ष ५०७ । गोपालका अंतका राजा यक्ष गुप्तले धर्मपुत्र पालन गन्याका राजा श्री वरसिंह भोग वर्ष ४९ । अस्य पुत्र श्री राजा जयमति सिंह भोगवर्ष २१।७ । अस्य पुत्र श्री राजा भुवन सिंह भोगवर्ष ४१ । इ तीन महिषपाल राजाहरूले यक्षगुप्तका उपदेशमाफिक प्रजा प्रतिपालन गरी राज्य-भोग गन्याका थिया । नेमुनिका उपदेश इनहरूले धर्ममार्गको रीत चलाउन सक्याको थियेन । इ तीन महिषपालका जम्मा भोग वर्ष १११ । ७। गोपाल र महिषपालका जम्मा भोग वर्ष ६१८।११।

यहाँ उप्रान्त श्री पशुपतिनाथबाट अधि तीस हजार वर्ष पछि तीन हजार वर्ष २ हजार कलि लाग्दा संधिकै रात म्लेच्छ राजा हुन्याछन् भन्या वाणिअनुसार कलि प्राप्त हुंदा समय नेपालमा राजा हुन्याहरू थोरै द्वापर युगमा शेष न्दा पूर्व दिशादेशि महाप्रतापसंग आइ महिषपाल

राजासंग युद्ध गरी जिति नेपालका राजा भया । प्रथम केरात राजा श्री यलम्ब भोगवर्ष ९०। इन राजाका पर्याय अधि पूर्वकालमा कैलाश शिषरविषे सभाका मध्ये श्री महादेव विराजमान भै रहंदा अकमास्त पार्वतीदेवीन रहीत भै गुप्तसंग किराति भिष गरी आपना मायाले कसैलाई थाहा नपाउन्या गरी श्रीमहादेव किरातहरू भै श्लेषमांतक वनमा किरातिगणले सेवा गरी विहार गर्दथ्या । पार्वतीले हरकन षोजिहीड्दा समय हजार वर्ष वित्या-पछि पार्वतीले हरका चरित्र बुझी उस्तै रूप धारणा गर्नको इच्छा गरी किरातिनी रूप धारी जांदा महादेवकन मोह गराईन् र अतिमुन्दरी किरातिनी रहिछ भनि पार्वती-कन अंकमाल गरी प्रीति गरी रहंदा भया । फेरि केही कालपछी दुवै सहित भै किरातेश्वर शिवलिंग स्थापना गरि आफैहरूले पुजा गरि किराती किरातिनी जस्तै भै सेवा गरिरह्या । जहाँ ब्रह्मा इन्द्र प्रभृती देवताहरूले गुह्येश्वरीका स्थानमा जाई शंकर यसै जगा छन् भनि जात्र निमित्त छ मैनासम्म तप गर्दा कार्तिक शुक्ल ९ का दिन ईश्वरी प्रसन्न भै आज्ञा गर्दीभइन्—भो ब्रह्मा विष्णु इन्द्र अमरहरू सुन—शंकर जहीं यहीं मेरा क्षेत्रमा किरातरूपले विहार गर्दछन् भन्या वाणि ईश्वरीदेखिन् पाई देवताहरूले उसै स्थनमा षोजन जांदा किरातरूप शंकरकन देशनिवित्तिकै चिह्नी सत्रै देवताहरूले हातमाला गरी रोकदा किरातहरू विषय विराजमान भयाका महादेव प्रसन्न हुंदा उस्तै अवसरमा किरातेश्वरी पनि आई पुगीन् । शंकरबाट देशने-वित्तिकै अंकमाल गरी देवी हुन् भनि जानि मुखकन हेरी तम्रा प्रसादले ई देवताहरूले मकन चिन्ह्या भनि ब्रह्मा विष्णु इन्द्र आदि देवताहरूकन केहि वचन बोल्दाभया । फेरि हज्जार वर्षसम्ममा विशालाधिप कैरातकन जय गन्या राजा नहुन्ज्याल यही स्वरूपमा पारवतीले सहित भै विहार गर्दछु भनि रहंदाभया ।

(क्रमशः)